

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOSOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Michal Zima

imigrácia a akulturácia: Prehľad faktorov ovplyvňujúcich akulturáciu a špecifikácie intervencií sociálnych pracovníkov

Odbor: Sociálna práca
Forma štúdia: prezenčné

Akademický rok: 2006/2007

Vedúca bakalárskej práce: PhDr. Jiřina Šiklová, CSc.

Oponent bakalárskej práce: Mgr. Věra Šnajberková

Obsah

Predhovor	3
Úvod	4
1. Definícia základných pojmov	6
1.1 Imigrant, proces a fázy imigrácie	6
1.2 Akulturácia ako stret dvoch kultúr	10
1.3 Etnická identita a imigrácia	13
1.4 Multikulturalizmus	15
2. Prehľad faktorov vplývajúcich na proces akulturácie	17
2.1 Determinanty osoby imigranta	17
2.1.1 Biologické a vývinové faktory	18
2.1.2 Osobnostné determinanty imigranta	21
2.1.3 Osobná minulosť imigranta	22
2.2 Premenné v prijímajúcej spoločnosti	27
3. Prežívanie imigranta	30
4. Špecifiká intervencií s imigrantmi	32
4.1 Uvedomenie si vlastných postojov	32
4.2 Kultúrna kompetencia	33
4.3 Základné ciele v poradenstve s imigrantmi	34
5. Metodológia	37
5.1 Forma výskumu	37
5.2 Participanti	39
6. Zistenia – okruhy tém	41
6.1 Subjektívne prežívanie presídlenia	41
6.2 Interakcia s okolím	44

6.3 Retrospektívne vnímanie imigrácie	46
6.4 Hodnotenie	47
7. Diskusia	49
Záver	51
Bibliografia	52

Predhovor

Môj záujem o problematiku utečencov a imigrantov začal spolu s mojimi študijnými pobytmi v zahraničí, kde som mal možnosť byť v kontakte s prisťahovalcami z rôznych kútov sveta. Mnohí z nich sa stali mojimi blízkymi priateľmi a známymi, a tak som si vypočul niekoľko fascinujúcich životných príbehov plných nádeje, očakávaní, ale aj osamotenía a sklamaní. Po nejakom čase som začal objavovať v ich svedectvách spoločné prvky. Problémy, s ktorými sa museli počas rokov v novom prostredí vyrovnáť sa nápadne opakovali. V našich rozhovoroch a debatách opakovane vystupovali do popredia stále tie isté témy, ktoré neraz medzi nimi spôsobovali napätie a konflikt. V následných analýzach týchto konfliktov som neskôr bol schpný identifikovať neprekonané traumy a reziduá psychických rán, ktoré títo ľudia v minulosti prekonali. Tak ako si každý z nás so sebou nesie pozostatky a skúsenosti z prekonaných udalostí, tak isto si oni v sebe uchovali špecifické formy správania, zaužívané reakcie, naučené stereotypy, ktoré si osvojili pri snahe adaptovať sa a ktorými sa vyzbrojili pre život v novej spoločnosti, ktorej poriadne nerozumeli a do ktorej úplne nepatrili.

Neskôr som sa obrátil na odbornú literatúru zameranú na danú problematiku, ktorá mi pomohla prehĺbiť môj vhľad a bližšie pochopiť ich postavenie a psychické problémy tým súvisiace. Napriek tomu mi ale odborné výskumy, štúdie a teórie pripadali veľmi strohé a objektivizujúce, udávajúce čísla a percentá tam, kde ja som videl konkrétne problémy konkrétnych ľudí. Grafy a tabuľky síce vyjadrujú exaktné údaje, sú však vytrhnuté zo subjektívneho prežívania danej osoby a sú značne zovšeobecnené a zvedečtené, čím sú „očistené“ od sprievodného emocionálneho náboja a intrapsychických konfliktov. Keďže som sa najprv s touto problematikou stretol vo svojom osobnom živote a až neskôr ma začala zaujímať po odbornej stránke, je môj pohľad na problematiku trochu „ľudskejší“. Ako protipól tejto objektivity som preto chcel

spracovať tému imigrantov takým spôsobom, ktorý by dokázal zachytiť emocionálnu neistotu a konflikty vyplývajúce z ich životnej situácie. Chcel som vytvoriť celistvý obraz ako sa človek vytrhnutý zo svojho domáceho prostredia cíti, čo prežíva a aký to má dopad na jeho ďalší život. Aké sú dôsledky tohoto závažného životného zlomu a ako sa projektujú v jeho každodennom živote? Preto som potreboval výskumnú metódu, ktorá by mi poskytla priestor a určitú voľnosť pre kompletnejšiu analýzu osobnosti. Preto som sa rozhodol použiť prípadové štúdie ako formu ilustrácie a popisu danej problematiky. Podarilo sa mi takto prezentovať určitý model s charakteristickým chovaním, myslením, vyjadrovaním a prežívaním. Prostredníctvom tejto techniky som bol schopný preskúmať a identifikovať pocity, potreby a snahy špecifické pre osobu migranta.

Úvod

Na svete je odhadovaných medzi 185-192 miliónov imigrantov, teda takmer 2,9 % svetovej populácie trvalo alebo po dlhé obdobie žije v krajine inej, ako je ich rodná (www.iom.int world migration report 2005). V posledných desaťročiach sú najmä vyspelé krajiny postavené pred mnohé problémy, ktoré sú spôsobené zvýšeným prílivom imigrantov, ich adaptáciou a spolunažívaním s majoritnou spoločnosťou. Z tohoto dôvodu sa významne rozšíril záujem sociálnych pracovníkov do oblasti imigrantov a utečencov. Tento trend je viditeľný nielen v sociálnej práci ale aj v oblasti sociálnej psychológie a sociológie. Výskumy a štúdie zamerané na procesy spojené s imigráciou odhaľujú špecifické problémy a možnosti sociálnej a psychologickej intervencie, poradenstva a služieb.

V mojej práci by som chcel zamerať svoju pozornosť výlučne na problematiku dobrovoľnej migrácie jedincov (a teda nezahrnieme problematiku utečencov, ktorá samotná je veľmi široká, že by mohla byť náplňou samostatnej práce), načrtnúť základnú terminológiu imigrácie a pokúsiť sa predstaviť komplexný obraz determinujúcich faktorov ovplyvňujúcich priebeh akulturácie imigrantov v novej

spoločnosti. Veľká časť doterajších výskumov sa zameriava iba na problémy konkrétneho etnika v konkrétnej krajine, prípadne na jeden vyselektovaný problém imigrantov po presídlení. Naším cieľom je odhaliť, charakterizovať a vytvoriť komplexný súbor premenných, ktoré svojim vplyvom zasahujú do procesu adaptácie imigrantov. Tento súbor faktorov následne slúži ako orientačné schéma pre terapeutickú a poradenskú intervenciu v populácii imigrantov. Cieľom môjho širšieho horizontálneho pohľadu na problém je taktiež poukázať na vzájomnú previazanosť jednotlivých aspektov osobnosti imigranta a celkového rámca situácie a na dôležitosť komplexného posudzovania.

1. Definícia základných pojmov

1.1 Imigrant, proces a fázy imigrácie

Kristal- Andersson (2000) definuje vo svojej práci imigranta ako človeka, ktorý dobrovoľne opustil svoju rodnú krajinu a presídlil sa do inej krajiny, pričom má vždy možnosť návratu. Dôvody vystahovania môžu byť osobné alebo ekonomické, alebo môžu vyplývať z prírodných katastrof. Tento človek môže unikať z extrémnej chudoby, hladu, nezamestnanosti, útlaku, zneužívania v rodine alebo spoločnosti, alebo sa presídlil do inej krajiny z dôvodu štúdia, nájdenia si partnera a iných osobných dôvodov, pričom motiváciou jeho/jej konania je snaha nájsť lepšie podmienky pre život. Takáto definícia imigrácie je veľmi komplexná, lebo skupina dobrovoľných imigrantov v tomto prípade zahŕňa širokú škálu jedincov od imigrantov s veľmi podobným osudom ako utečenci, teda ľudí v núdzi, až po dobrodruhov a ľudí, ktorých hlavnou motiváciou bola a je zvedavosť a život v inej kultúre.

Akhtar (1999) vidí rozdiely medzi imigrantmi a utečencami v dobrovoľnom odchode v prípade imigrantov, ich možnosti dlhšie sa na odchod pripraviť a možnosti kedykoľvek sa vrátiť nazpäť. Zároveň ide o ľudí s menej traumatickou minulosťou, ktorí sú v novej krajine prijímaní s väčšou dôverou a ochotou. Výsledky nášho výskumu však nepotvrdili posledné tvrdenie a naopak poukazujú na veľké množstvo negatívnych reakcií majoritnej spoločnosti voči práve skupine imigrantov. Základné charakteristiky imigrantov, v porovnaní s utečencami, sa snažil zhrnúť aj Westmeyer (1990). Ten definoval imigrantov na základe dobrovoľnosti ich odchodu z rodnej krajiny, ktorú zamietli v očakávaní lepších možností a v nádeji na lepšiu prácu, vzdelanie a kvalitu života. Ich odchod je plánovaný a motivovaný vlastnými aspiráciami a entuziasmom, a sú orientovaní na budúcnosť, majú kontrolu nad situáciou a ich návrat domov je vždy možný. Takáto definícia je do určitej miery relevantná, avšak nie je v nej dostatočne zakomponovaná skupina imigrantov, ktorí síce

imigrovali dobrovoľne, ale ich rozhodnutie bolo podmienené veľmi ťažkými životnými podmienkami v rodnej krajine. Táto skupina reprezentuje hraničné prípady, ktoré síce nespĺňajú prísne kritéria prijímajúcich krajín na udelenie azylu, ale ich životné podmienky sa výrazne nelíšia od situácie utečencov.

Imigrácia z jednej krajiny do druhej je komplexný psychosociálny proces so významnými a dlhodobými vplyvmi na jedincovu identitu (Akhtar, 1999). Skladá sa z niekoľkých fáz, ktoré sú zdrojom mnohých stresujúcich udalostí. Tieto záťažové momenty sú obrovským náporom na copingové stratégie a ohrozujú psychickú integritu v náročnom životnom období. Berger, Weiss (2002) definovali tri fázy imigrácie, pričom každá z nich je charakterizovaná špecifickými problémami a krízami, ktoré musia imigranti prekonávať:

1/ Prvou fázou je *odchod*, kedy dominantnými stresujúcimi momentmi sú rozhodnutie opustiť rodnú krajinu, naplánovať a zorganizovať odchod. Táto fáza v sebe nesie traumatizujúcu udalosť straty, lúčenia, separácie, pochybností o správnosti rozhodnutia. Jedinec musí urobiť množstvo významných rozhodnutí, ktoré zmenia celý jeho nasledujúci život, a tieto rozhodnutia zvyšujú celkovú tenziu a sú príčinou nárastu emocionálnych konfliktov.

2/ Druhá fáza je samotná *cesta*, fyzické sťahovanie sa z jednej krajiny do druhej. V tejto fáze sa k predošlým pochybnostiam, stratám a obavám pridá aj stres z cestovania, prechodného nepohodlia a byrokratické komplikácie. Naplno prepukne strach z neznáma, úzkosť zo zmeny a nejasné očakávania.

3/ Poslednou a najdlhobejšou fázou procesu imigrácie je *presídlenie*, ktoré vo väčšej či menšej miere pretrváva po zvyšok života, spôsobujúc tak imigrantovi kontinuálny sled stresujúcich udalostí (Berger, Weiss, 2002). Na začiatku tejto fázy je prioritnou úlohou imigranta zabezpečiť sebe a svojej rodine základné potreby ako bývanie a zamestnanie. Tento proces je často komplikovaný

nedostatočnou znalosťou reči, noriem a zvyklostí, nezabúdajme na byrokratické úrady. V pracovnej oblasti je často osobnosť imigranta devalvovaná pod úroveň jeho schopností a kvalifikácie. Všetky tieto problémy v kombinácii s potrebou zabezpečiť si čo najskôr zdroj financií zapríčiňuje hlbokú frustráciu, pocit sklamaní a bezútešnosť. Tento prvotný každodenný boj o prežitie posúva a oneskoruje emocionálnu reakciu na presídlenie a separáciu. Až po čase, keď si imigrant zabezpečí základné existenčné potreby nastáva hlbšie uvedomenie si dlhodobých dôsledkov presídlenia, ktoré je sprevádzané trpkými stratami idealizovaného sna a očakávaní.

V priebehu adaptácie na novú krajinu a spoločnosť prechádza imigrant niekoľkými fázami transformácie osobnosti. V každej fázy je konfrontovaný s kontrastom medzi domovom a novou krajinou, porovnávaní môžu viesť ku intrapersonálnym konfliktom. Ak sa jedincovi podarí ich prekonať a zvládnuť, prechádza do ďalšej a ďalšej fázy a nakoniec sa stane súčasťou novej krajiny a nová krajina sa stane jeho súčasťou. Tri základné fázy popísala Kristal-Andersson (2000) ako:

1. *príchod*, kedy sú neznáme aspekty novej krajiny a s nimi spojené neistoty v kontraste s absenciou pocitu bezpečia spojeného so známym domácim prostredím. Imigrant sa musí naučiť akceptovať neprítomnosť známeho a otvoriť sa skúsenosti a konfrontácii s neznámym. Ak sa s týmito pocitmi nevyrovná a nepostúpi do ďalšej fázy, ostane fixovaný na predstavu návratu domov čo spomalí, alebo úplne znemožní jeho adaptáciu v novej krajine.
2. *konfrontácia* je fáza stretu nového so zaužívaným a zažitým. Ide o najdlhšiu a najnáročnejšiu fázu adaptácie, kedy je imigrant nútený prehodnocovať, zamietat', prijímať nové predstavy, normy, postoje ako aj kriticky revidovať svoj predošlý postoj k životu a svetu. Mnohí prisťahovalci sa nikdy úplne neposunú do ďalšej fázy, prípadne potrebujú na jej prekonanie určitú intervenciu, aby boli schopný integrácie starého s novým.

3. *flashback* je poslednou fázou adaptačného cyklu, kedy odlišnosti novej kultúry sú v kontraste so stratenými istotami domova. Táto fáza je charakterizovaná reflexiou a nostalgiou za stratenými a zanechnými aspektmi domova. Toto prežívanie môže viesť k existenciálnemu vákuu, izolácii a zúfalstvu. Postupne dochádza k vyrovnávaniu sa so stratou.

Presídlenie nie je teda iba samotným aktom premiestnenia jedinca do prostredia s inou klímou, architektúrou, prírodným prostredím, je to najmä jeho prechod do inej kultúry, kde platia iné zákony, normy, prevládajú odlišné postoje a životné štýly. V takejto situácii nestačí iba samotná schopnosť adaptácie, ale je potrebné a nevyhnutné prehodnotiť vlastné názory, postoje a predsudky, ktoré boli až do súčasnosti považované za samozrejmé. Po presídlení si človek musí skôr či neskôr položiť základné otázky, ktoré by doma asi nemal potrebu riešiť. Otázky „Kto som?“ a „Kam patrí?“ , otázky spojené s identitou sú u imigrantov často úskaliami, ktoré treba prekonať a určitým spôsobom transformovať svoje predstavy. Ak to imigrant zvládne, potom je na dobrej ceste adaptovať sa v novom prostredí a pokračovať v osobnostnom raste a v aktualizácii svojich potrieb. Úspešné presídlenie v sebe nutne nesie isté zmeny identity, ktoré Akhtar (1999) zhrnul do troch najvýznamnejších premien:

1/ Posun od lásky alebo nenávisťi k ambivalencii, výrazná úzkosť a neistota spôsobuje vyhranenosť postojov k domovskej a novej krajine. Krajina pôvodu je často idealizovaná, kým nová kultúra je zosmiešňovaná alebo vice versa. Takéto ostro vyhranené postoje sú často spôsobené pocitmi viny z odchodu alebo z dôvodu vyhnutia sa týmto pocitom, inokedy sú výsledkom pocitu menejcennosti a bezmocnosti v novom prostredí. Výsledkom tejto transformácie je schopnosť objektívnej a vyváženej ambivalencie voči obidvom krajinám.

2/ Posun od blízkosti alebo vzdialenosti k optimálnemu odstupu. Táto premena sa týka vnímanej vzdialenosti medzi národnou

identitou a vyvíjajúcou sa identitou ako člena novej krajiny. Zlyhanie pri dosiahnutí optimálneho odstupu medzi týmito dvomi spoločne existujúcimi identitami môže viesť podľa Akhtara k jednému z dvoch extrémne vyhranených stavov: „*etnocentrické vystúpenie z reality*“, kedy si imigrant zúfalo udržuje idealizovanú predstavu o svojej domácej kultúre, alebo „*kontra-fobická asimilácia*“, kedy sa imigrant rozhodne úplne zavrhnúť svoju pôvodnú kultúru. Tieto dva postoje sa nachádzajú na opačných koncoch jedného kontinua, pričom optimálnu mieru adaptácie reprezentuje kontinuálny psychický dialóg s minulosťou, ktorý však prežívanie nenahrádza, ale obohacuje.

3/ Posledným spomínaným posunom identity je posun od „*vášho*“ a „*môjho*“ k „*nášmu*“- dôležitým posunom k pocitu súnalezitosti je zdieľanie rovnakých hodnôt, postojov, reči, záujmov, ktoré v imigrantovi vzbudzuje pocit spolupatričnosti a empatie voči obyvateľom novej krajiny. Takýmto spôsobom sa vyvinie vzájomnosť a hlbšia sociálna afiliácia.

1.2 Akulturácia ako stret dvoch kultúr

V súčasnosti mnohí autori zaoberajúci sa sociálnymi vedami, definovali akulturáciu ako „*proces, v ňom styk medzi rôznymi kultúrnymi skupinami vedie k osvojeniu nových kultúrnych vzorcov jednou alebo oboma skupinami, pričom môže byť jedna kultura (napr. minoritná) pohltená (dôjde k dezintegrácii slabšej kultúry a jej asimilácii), alebo môže vzniknúť nová, syntetizujúca kultura, poprípade sa zachovajú dve oddelené kultúry obohatené cudzími prvkami*“.(Hartl, P., Hartlová, H., 2000: str..28). Akulturácia v ich ponímaní pozostávala z osvojovania a postupného preferovania nového jazyka, z nadväzovania kontaktov mimo vlastnej etnickej komunity, z integrácie nových foriem správania, zvykov a návykov charakteristických pre majoritnú časť obyvateľstva. Je to teda lineárny proces asimilácie, zameraný na nedominantnú skupinu. Na

druhej strane Berry (2001) preferuje vnímanie akulturácie ako dvojdimenzionálneho modelu, v ktorom sa uchovávanie pôvodnej kultúry a adaptácia na novú kultúru nevyučujú, sú konceptuálne odlišné a vzájomne nezávislé. Zároveň zdôrazňuje vzájomné ovplyvňovanie oboch zúčastnených kultúr v procese akulturácie. Podľa jeho názoru (Berry 2001) je akulturácia vzájomným stretom a výmenou medzi dvoma a viacerými skupinami, s dôsledkami pre všetky zúčastnené strany. Je samozrejmé, že takáto skúsenosť má významný vplyv na nedominantnú skupinu, avšak transformácia prijímajúcej spoločnosti nie je nezanedbateľná a nemôže byť prehliadaná. Adaptácia imigrantov je významne spätá s dominantnou kultúrou a ovplyvnená mnohými jej aspektami ako postoje, diverzita, otvorenosť systému, na druhej strane je dominantná kultúra spätne ovplyvňovaná minoritami a ich kultúrou, ktorú vnášajú do novej spoločnosti. Zatiaľ čo v skupine imigrantov sa akulturácia odzrkadľuje vo forme zaradenia sa do novej spoločnosti, u domovskej populácie sa akulturácia prejaví v jej postojoch a predstavách o vlastnej spoločnosti a iných etnických skupinách ako aj v spôsoboch, ako sa imigrantom prispôbia.

Berry (2001) definuje štyri základné stratégie akulturácie imigrantov a s nimi korešpondujúce štyri stratégie akomodácie dominantnej spoločnosti, pričom dva základné aspekty v ktorých sa tieto stratégie líšia sú 1. miera zachovania si pôvodnej kultúry a identity a 2. medziskupinové vzťahy. Tieto dva aspekty definujú priestor interkultúrneho kontaktu v rámci ktorého si jedinci vyberajú svoju pozíciu alebo stratégiu interakcie. Samozrejme imigrantov výber stratégie nie je založený výlučne na jeho postojoch, ale je výrazne formovaný aj majoritnou spoločnosťou, jej permisivitou a otvorenosťou. Tieto stratégie môžeme nazvať ako *integrácia*, *asimilácia*, *separácia* a *marginalizácia*.

Integrácia je stratégia pri ktorej ostáva zachovaný istý stupeň kultúrnej identity a zároveň imigrant vyhľadáva kontakt a začlenenie do širšej spoločnosti. Táto stratégia je považovaná za najadpatívnejšiu

formu akulturácie, ktorá vedie k pocitu spokojnosti a naplnenia. Jedinec s takouto bikultúrnou identitou má pocit zakorenenia vo svojej domovskej kultúre, z ktorej čerpá hrdosť a zároveň pociťuje súnáležitosť k dominantnej kultúre, v ktorej žije. Integrovaní imigranti vykazujú väčšiu flexibilitu v oblasti sociálnych vzťahov a zvykoch, a tým demonštrujú rovnováhu medzi starými a novými hodnotami. Takáto forma adaptácie znižuje hladinu stresu a depresie. Samozrejme, stratégia integrácie môže byť dosiahnutá iba v spoločnosti, ktorá je multikultúrna. Takáto spoločnosť je definovaná akceptáciou kultúrnej diverzity ako prínosu, nízkou mierou predsudkov a diskriminácie, pozitívnymi vzájomnými vzťahmi medzi etnickými skupinami a pocitom súnáležitosti k širšej spoločnosti vo všetkých skupinách. Na druhej strane *marginalizácia* je najnevhodnejšou formou akulturácie, keďže je kombináciou malej možnosti alebo záujmu o udržanie si pôvodnej kultúry a zároveň malého záujmu o kontakt s ostatnými (často z dôvodu exklúzie a diskriminácie). Táto stratégia vedie k pocitu vykorenenia, absencii identity, úzkosti, odcudzenia a môže spôsobovať vážne psychické problémy. *Asimilácia* nastáva, ak imigrant stráca záujem o svoju pôvodnú kultúru a vyhľadáva interakciu a začlenenie do novej kultúry. Táto stratégia je spojená s priemernou hladinou akulturačného stresu a je vyhľadávaná najmä jedincami z kultúrne podobného prostredia, ktorí nepociťujú hlboké rozpory medzi domácou a novou kultúrou. Výskumy poukazujú na fakt, že v ich prípade bola asimilácia spojená s vyššou sociokultúrnou a psychologickou adaptáciou podobne ako u integrácie. U kultúrne výrazne odlišných imigrantov môže však byť asimilácia nemožná alebo neakceptovateľná a je preferovaná integrácia. Na druhej strane *separácia* je akulturačná stratégia, kedy sa imigrant rozhodne striktne si uchovávať svoju pôvodnú kultúru a vyhýba sa interakciou s inými kultúrami. Takáto stratégia má závažný vplyv na sociokultúrnu adaptáciu a to v tom zmysle, že fixné pridržiavanie sa starej kultúry a hodnôt môže viesť k správaniu, ktoré je nevhodné

v novej kultúre, môže brániť v sociálnej kompetencii a spôsobovať problémy pri zaobstarávaní si pracovných príležitostí .

Najväčším faktorom, ktorý má negatívny vplyv na proces akulturácie je diskriminácia v spoločnosti. Diskriminácia je „*odlišný prístup obvykle k skupinám ľudí určitého veku, pohlavia, rasového alebo etnického pôvodu alebo hlásiacim sa k určitej kultúre a náboženstva alebo k skupinám, ktoré majú určitú nevýhodu, prípadne okrajové sociálne postavenie, a týmto zankom sa líšia od iných ľudí*“.(Matoušek O., 2003: str.52)¹ Diskriminácia vyostruje hranice etnickej a rasovej identity, zvyšuje nápadnosť kategórii, na základe ktorých je jedinec posudzovaný a tak vytvára bariéry v rôznorodej a pluralitnej spoločnosti. Diskriminácia zvyšuje napätie a zdôrazňuje stereotypy, ktoré má spoločnosť vymodelované, a tak núti jednotlivcov rôznych etnických komunít a skupín ku konformite voči týmto pravidlám. Môže viesť u imigrantov k separačným a marginalizačným adaptačným mechanizmom a tak znemožňovať ich psychosociálnu pohodu. Keďže ide o tak závažný faktor ovplyvňujúci adaptáciu imigrantov v novej krajine, budeme sa diskrimináciou osobitne zaoberať v nasledujúcej kapitole.

1.3 Etnická identita a imigrácia

Akulturácia aj diskriminácia majú dôležitý význam pre formovanie a vznik etnickej identity imigrantov. „*Etnická identita nadobudnutá v sociálnom poli je formovaná interakciou dvoch mocných síl, akulturácie a diskriminácie, ktorá každá ťahá a tlačí opačným smerom v procese etnickej sebadefinície*“ . (Rumbaut, 2001, str.18) Etnická identita je založená na pociťovaní členstva k určitej kultúre, národu alebo krajine, formuje sa v kontexte medziskupinových vzťahov a sociálnych interakcií v rámci širšieho prostredia. Je úzko prepojená s tradíciami, minulosťou, vlastnými koreňmi a rodinnými predkami. Keďže v rodnej krajine je etnická identita väčšiny obyvateľov rovnaká

¹ „Diskriminácia je omedzovanie alebo upieranie práv určitým skupinám obyvateľstva z dôvodov etnických, náboženských, jazykových, sexuálnych a iných“ . (Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Portál, 2000, str.115)

alebo veľmi podobná, jej existencia je považovaná za samozrejmosť a preto je do veľkej miery neuvedomovaná. Keď je človek z tohoto známeho prostredia vytrhnutý, prežíva naraz pocit prázdnoty a osamotenía a pociťuje potrebu vytvoriť si identitu, ktorá by ho s jeho pôvodom spájala a tak mu poskytovala uspokojenie z toho, že niekam patrí. Etnická identifikácia je dynamický konštrukt, ktorý sa začína kognitívnou sebakategorizáciou, začlenením sa do určitej skupiny a teda zadefinovaním seba ako súčasti istého spoločenstva v kontraste s inými spoločenstvami. Takáto seba definícia v sebe tiež nesie afektívny náboj, vyjadrujúci spojenie s inými. Toto spojenie má ochranné funkcie a to najmä ochrana jedincovho sebavedomia, kým zmena alebo strata tejto identity je hrozbou pre jeho pozitívny sebaobraz. Dôležitosť tejto identity teda tkvie v tom, že dodáva migrantom osobné ako aj externé zdroje zvládania stresov a požiadaviek, ktoré na nich kladie nová kultúra. Ľudia, ktorých rasa, etnicita alebo iný sociálny marker ich kladie do menšinového postavenia v komunite obyčajne citlivejšie vnímajú a reagujú na tieto charakteristiky. U mladých ľudí často v takýchto situáciách dochádza k snahe zredukovať konflikt a asimilovať sa v dominantnej spoločnosti. Alternatívnou reakciou však môže byť zosilnenie a utuženie etnickej solidarity a citlivosti voči otázkam s ňou spojeným. K takejto reakcii dochádza obyčajne vtedy, ak je jedinec majoritnou spoločnosťou kontinuálne alebo opakovane diskriminovaný a marginalizovaný. Vtedy sa imigrant silnejšie identifikuje so svojou etnickou identitou a použije ju ako obranný štít a zdroj hrdosti.

Adekvátna miera akulturácie a vytvorenie si určitej identity, ktorá jedincovi dala pocit súnáležitosti, ale zároveň by ho úplne nevyčlenila z dominantnej spoločnosti sú základnými predpokladmi fyzického a psychického zdravia, sebavedomia, psychickej spokojnosti, adekvátneho pracovného výkonu ako aj zdravého rozvoja osobnosti imigranta. Etnická identita pre každého imigranta znamená veľmi dôležitý ochranný faktor, ktorý poskytuje možnosť sebaidentifikácie,

pocit súnaľezitosti a spolucitenia s istou skupinou a pocit zdieľania hodnôt a postojov voči vlastnej etnickej skupine. Identita etnickej príslušnosti je dynamický koncept, ktorý sa priebežne formuje a mení nielen v závislosti od jedincovho individuálneho vývinu, ale aj pod vplyvom diskriminácie, imigračnej politiky štátu, postojov spoločnosti voči imigrantom vo všeobecnosti ako aj voči konkrétnej etnickej skupine a pod vplyvom iných spoločenských tlakov.

1.4 Multikulturalizmus

„ ...v poslednej dobe sa veľa rozpráva o multikulturalizme. To slovo sa stalo sloganom. Jeho význam väčšinou nie je presne definovaný. Je prelietavý, schopný prispôbiť sa v každej pozícii, každej orientácii... Je nezachytiteľný a beztvárny“(West, C., 1993)²

Je pomerne nový moderný myšlienkový smer, ktorý od seba oddeľuje štát a kultúru a zdôrazňuje prospešnosť kultúrnej rozmanitosti pre spoločnosť a štát. Samo slovo sa po prvýkrát objavilo v Švajčiarsku v roku 1957, ako vyjadrenie charakteristiky národa, ktorý je politicky jednotný, aj keď je kultúrne veľmi rozdielny. Pohľady na multikulturalizmus sa rôznia od úhľov, ktorými je tento termín nazeraný, ale či už je to pohľad sociologický, politologický alebo psychologický, vždy sme v ňom našli následovné: multikulturalizmus by sa dal definovať ako *„ verejné a politické zohľadňovanie rôznych potrieb etnických menšín, vytváranie rešpektu a priateľského prostredia pre tieto menšiny, presadzovanie názoru, že etnická rozmanitosť je obohatením spoločnosti“*.(Matoušek, O.,2003, str.114)

Podľa Baršy (1999) je v dnešnej dobe všeobecnej globalizácie, kde sú suverénne národné štáty vystavené tlakom a vplyvom rôznych kultúr, je multikultúrny národ jediným možným priblížením ku ideám všefudského zjednotenia.Takýto multikultúrny národ je geograficky, kultúrne a politicky špecifický, ale v princípe je v ňom miesto pre každého, nech už pochádza z akejkoľvek časti sveta

² West, Cornel: Beyond Eurocentrism and Multiculturalism: Volume 1. Prophetic Thought in Postmodern Times, Monroe, Maine, Common courage Press, 1993, str. 7

a akejkolvek kultúry. Pružné možnosti mobility spolu s internetom ovplyvňujú a menia modely prisťahovalectva. Nový typ prisťahovalectva je ilustrovaný príkladmi, keď začína byť obvyklé, že stále menej prisťahovalcov sa chce stať občanmi krajiny kam imigrovali. Nestrácajú pravidelný a tesný kontakt s krajinou svojho pôvodu či so sieťou krajanov v iných krajinách. Miesto definitívnej emigrácie z jednej krajiny a imigrácie do inej krajiny sa rozširuje model permanentnej migrácie medzi nimi. *„Oproti migrácii ako jednorázovému aktu sa rozširuje migrácia ako premanentná podmienka života – z dokonaného vystahovania a prisťahovania sa stáva problém nedokonaného sťahovania“*(Barša, P., 1999: str.296). *Premena povahy migrácie stiera rozdiely medzi migráciou a usadlým životom. Zhoda územného, kultúrneho a politického aspektu kolektívnej identity jednotlivca prestáva byť samozrejmosťou, multikulturalita umožňuje striedať kultúrne prostredia bez nutnosti mobility a pohybu. Zhoda územného, kultúrneho a politického aspektu kolektívnej identity jednotlivca prestáva byť samozrejmosťou. „Multikultúrna rekonštrukcia národných štátov v súčasnosti predpokladá odvrhnutie mýtov o jedinom spoločnom pôvode a prihlásenie sa k mnohosti heterogénnych začiatkov“* (Barša, P., 1999: str.298).

2. Prehľad faktorov vplývajúcich na proces akulturácie

Presídlenie z jednej krajiny do inej je veľmi komplikovaným procesom, ktorý so sebou prináša množstvo základných zmien v živote človeka a často vyžaduje vrcholné psychické nasadenie. Je inicializované počiatočným dobrovoľným rozhodnutým alebo stimulom, ktorý vedie jedinca ke separácii, stratám, zmenám, neistote a konfliktom. Následne vedie človeka do neznámych a niekedy ohrozujúcich situácií, do prostredia v ktorom sa nevyzná a medzi ľuďmi, ktorým nerozumie. Z tohoto dôvodu predstavuje imigrácia *„potencionálne ohrozenie jedincovej kognitívnej integrity a teda môže byť konceptualizovaná ako traumatický stresor“* (Berger, R., Weiss, T. 2002, str.22). Zároveň však má vo svojej podstate zakomponovanú vyhlídku, túžbu a nádej na lepší život, potenciál osobnostného rastu a smerovanie k naplneniu snov o zmyslupnejšej a kvalitnejšej existencii. Vďaka týmto aspektom imigrácie sa môžu reakcie migrantov na presídlenie a dlhodobý proces akulturácie pohybovať na veľmi širokej škále od traumy, depresie, úzkosti, bezmoci, cez vyčerpanie až po pocity naplnenia, spokojnosti a rastu.

Keďže migrácia je tak komplexný a rozporuplný proces, existuje v ňom veľké množstvo faktorov, ktoré migrantovu psychickú reakciu ovplyvňujú, formujú a alternujú. Ide o faktory vyskytujúce sa tak v samotnom jedincovi a ko aj v jeho starom i novom prostredí, faktory, ktoré majú potenciál facilitovať, alebo komplikovať, prípadne až znemožňovať proces akulturácie. Pokúsime sa zkompletizovať a zkompiľovať jednotlivé faktory uvedené v literatúre, ako aj faktory, ktoré sa vynorili ako významné determinanty v našom výskume.

2.1 Determinanty osoby migranta

Imigrant so svojimi biologickými danosťami, osobnosťou, osobnou históriou a kultúrou je nositeľom veľkého počtu premenných, ktoré výraznou mierou ovplyvňujú úspešnosť adaptačného procesu a teda aj jeho psychické zdravie a psychosociálnu pohodu. Jednotlivé

individuálne premenné sú ďalej zatriedené do troch subkategórii, vzťahujúcich sa k jednotlivým aspektom osoby migranta: biologické a vývinové faktory, osobnostná štruktúra a osobná história imigranta (ktorá obsahuje aj jeho etnickú a kultúrnu identitu). Aj keď sa tieto premenné výrazne vzájomne ovplyvňujú a doplňujú, je dôležité ich jednotlivo špecifikovať z dôvodu ich diferencovanej individuálnej participácie na adaptačnom procese u konkrétnych imigrantov.

2.1.1 Biologické a vývinové faktory

Medzi tieto premenné zaraďujeme vek v čase imigrácie, pohlavie, farbu pleti, telesné charakteristiky a zdravotný stav. Napriek tomu, že to nie sú faktory psychiky či osobnosti jedinca, majú významný vplyv na jeho adaptáciu v novom prostredí ako aj na mieru akceptácie prijímajúcej spoločnosti.

Konsekvencie veku v čase imigrácie

Vek imigranta významne vypovedá o vývinovom štádiu, v ktorom sa daný jedinec nachádza a teda o vývinových krízach a úlohách, ktorým čelí. Jednotlivé vekové skupiny imigrantov sa teda musia vysporiadať s odlišnými problémami počas migrácie a adaptácie.

Mimoriadne citlivé sú deti, ktoré de facto neopustili rodnú krajinu z vlastného rozhodnutia a nemôžu sa podľa vlastnej vôle vrátiť. Najmladšie deti sú ovplyvnené imigráciou iba nepriamo prostredníctvom rodičov, staršie deti si už pred odchodom vytvárajú vlastné predstavy o novom domove. Adolescencia je samotná náročným obdobím, kedy nastáva individuácia, je to obdobie konfúzie identity, v ktorom je veľmi dôležitá existencia stabilnej vrstovnickej skupiny a akceptácie. Ak imigrácia nastane v tomto kritickom období, strata familiárneho kultúrneho prostredia a vytrhnutie z referenčnej skupiny je o to problematickejšie a náročnejšie.

Ďalším problematickým životným obdobím pre migráciu je staroba. Mnohí starší ľudia sa stanú imigrantmi, pretože sa prisťahujú za svojimi dospelými deťmi, ktoré sa úspešne adaptovali v novej krajine.

Adaptácia na tak závažnú zmenu je v starobe veľmi problematická, lebo je obdobím kedy má človek k dispozícii omedzené zdroje vlastnej sily k adaptácii. Starší ľudia majú často vytvorené silné puto k rodnej zemi a strata domova je pre nich ťažkou traumou. Majú svoje zaužívané formy správania a predstavy o živote, ktoré iba s veľkými problémami menia, ťažko znášajú zmeny návykov každodenného života, vrátane klímy a stravy. Po príchode do novej krajiny majú pocit izolácie a nepochopenia lebo ich deti sa už adaptovali v novom prostredí. Častokrát si musia osvojiť novú reč, nájsť si nových známych a zmeniť mnohé svoje predošlé predstavy.

Pohlavie

Výsledky výskumov poukazujú na fakt, že ženy sú vo všeobecnosti úspešnejšie v procese adaptácie a akulturácia im spôsobuje menšie psychické problémy ako mužom. Jedným z faktorov spojených s adaptačnými rozdielmi medzi pohlaviami môže byť aj narodenie potomka. Domnievame sa, a aj výskum potvrdzuje, že narodenie potomka v novej krajine uľahčuje adaptáciu matky v novej spoločnosti. Táto udalosť jej umožňuje zdieľať rovnaké problémy s matkami kdekoľvek na svete a teda má viac príležitostí priblížiť sa prostredníctvom dieťaťa k novej spoločnosti a nadviazať vzťahy a kontakty, ktoré by jej umožnili ľahšiu integráciu. Keďže vo väčšine prípadov je to žena, ktorá venuje dieťaťu viac času, je zároveň nútená dostať sa do kontaktu a jednať s rôznymi inštitúciami, aby zariadila všetky potrebné náležitosti. Takýto kontakt môže na ženu pôsobiť pozitívnym spôsobom a zvyšovať pocit kompetentnosti.

Na druhej strane horšia adaptácia u mužov môže byť spôsobená frustráciou pri snahe uplatniť sa adekvátne na pracovnom trhu. Zamestnávateľia často preferujú miestnych žiadateľov o prácu a imigranti a cudzinci dostávajú horšie pozície. Táto situácia v nich opodstatnene spôsobuje pocity frustrácie, menejcennosti a negatívne pocity voči novej spoločnosti, a samozrejme aj tlak z vlastného pocitu pre povinnosť zarobiť a zabezpečiť hmotné istoty.

Farba pleti

V každej spoločnosti, či už východnej alebo západnej, existujú stereotypy viažúce sa k jednotlivým národnostiam a ľuďom rôznych kultúr. Na základe týchto stereotypných vzorcov ľudia na cudzincov reagujú a posudzujú ich. Najviditeľnejším, aj keď zďaleka nie najpresnejším kritériom zatriedovania ľudí je ich farba pleti. Farba pleti môže veľmi významne ovplyvniť akceptáciu zo strany majoritnej spoločnosti, a tým ovplyvniť proces adaptácie. U majoritnej spoločnosti môže farba pleti spôsobovať určité xenofobne prejavy, pasívne a aktívne predsudky, prenasledovanie a v extrémnych prípadoch aj prejavy násilia. Stereotypné vzorce chovania nie sú viazané iba na farbu pleti a fyziognomiu imigranta, ale ja krajinu, do ktorej sa imigroval a na skúsenosti a predsudky spoločnosti. Tento faktor je bohužiaľ prítomný v každej spoločnosti a viac či menej formuje skúsenosti a celkový adaptačný proces imigranta v novom prostredí. Postojmi spoločnosti sa budeme detailnejšie zaoberať v kapitole o premenných v novom prostredí.

Kým farba pleti reprezentuje najkontrastnejšie čiaru medzi imigrantami a domácou populáciou, telo, črty tváre, výška, hmotnosť a iné telesné charakteristiky tiež predstavujú dôležité prvky jedincovej identity a sebaobrazu. Ak existuje výrazný rozdiel v porovnaní s výzorom miestnych ľudí, akceptácia majoritnej populácie nastáva pomalšie, imigrant sa stretáva s negatívnymi či hostilnými reakciami a to sťažuje proces jeho integrácie. Tento aspekt je výraznejší počas detstva, adolescencie a mladej dospelosti, kedy je jedinec zvlášť citlivý na hodnotenie okolia. Obdobie adolescencie a mladej dospelosti je charakterizované formovaním identity a hľadaním si intýmneho partnerského vzťahu (Erikson, E.,2002). Izolácia a konfúzia identity môžu mať preto v tomto období o to závažnejšie dôsledky.

To čo je v jednej kultúre považované za krásne, príťažlivé a dôstojné môže inej kultúre pripadať ako nedostatok. Na základe týchto predstáv sa formuje a transformuje aj sebahodnotenie

imigrantov, čo môže výrazne ovplyvniť ich sebavedomie a kvalitu života.

2.1.2 Osobnostné determinanty imigranta

Reakcia imigranta na novú situáciu je do veľkej miery ovplyvnená imigrantovou osobnosťou, jeho dominantnými črtami a formami vyrovnávania sa s náročnými až traumatizujúcimi životnými udalosťami. Preto je dôležité brať do úvahy aj osobnostnú štruktúru, najmä copingové stratégie, reakcie na stres, mieru agresívnych a depresívnych reakcií na trauma, labilitu/stabilitu, flexibilitu atď. Tieto faktory významnou mierou vplývajú na adaptáciu a naznačujú možné úskalia v procese akulturácie. Zvýšená depresivita a labilita môže v kritických životných obdobiach viesť k reaktívnej depresii alebo až suicidiálnym tendenciám, kým naopak vyššia miera agresivity môže smerovať k ventilovaniu negatívnych pocitov cez agresívne správanie, kriminalitu a delikvenciu. Dôležitým aspektom je miera introverzie a extroverzie imigranta. Introvertní jedinci majú tendencie udržiavať svoj smútok zo straty, frustráciu a napätie vo vnútri, čo prispieva k akumulácii stresu až do momentu, kedy sa situácia stane neznesiteľnou. Okolie často nespozoruje náznaky beznádeje a introvert sa so svojimi problémami nezdôveruje. Navyše majú introverti tendencie sa izolovať od okolia a majú väčšie problémy s nadväzovaním nových kontaktov a známostí v cudzom prostredí čím sa prehĺbuje pocit osamelosti a smútku za stratenými priateľmi a rodinnými príslušníkmi. Extroverzia na druhej strane uľahčuje socializáciu v novej krajine a ich integráciu do spoločnosti. Ich komunikatívnosť im poskytuje možnosť rozvíjať nové priateľstvá, získavať kontakty, zlepšovať jazykové znalosti a osvojovať si miestne zvyky a normy. Taktiež majú možnosť ventilovať verbálne svoj smútok a zdieľať svoje pocity s okolím, v prípade vyhľadať potrebnú odbornú pomoc sociálnych pracovníkov.

Všeobecne sa dá povedať, že ľudia vybavení silnými komunikačnými a adaptačnými schopnosťami sa ľahšie vyrovnávajú s náročnými záťažovými situáciami, lepšie tolerujú zmenu. V tejto súvislosti je relevantný koncept odolnosti (hardiness). Vysoká úroveň „hardiness“ je reprezentovaná pozitívnym náhľadom, mierou kontroly nad situáciou a zodpovednosťou. Z ďalších významných osobnostných charakteristík môžeme spomenúť dobrodružnosť, nezávislosť a „hľad po zmene“ ako vlastnosti podporujúce a uľahčujúce akulturáciu. Naopak jedinci vyhľadávajúci bezpečie a blízky kontakt, musia čeliť výraznejším adaptačným tlakom.

2.1.3 Osobná minulosť imigranta

Minulosť imigranta

Adaptáciu imigrantov v novej spoločnosti ovplyvňuje ich minulosť, súčasný psychický stav a prítomnosť iných významných udalostí v živote, ako aj plány a očakávania do budúcnosti. Pre každého jedinca má obdobie detstva a rodinné pozadie prioritný vplyv. Prispieva k vytvoreniu špecifických foriem správania a štruktúry osobnosti a viacmenej formuje človeka do budúcnosti, preto je dôležité brať v zreteľ význam udalostí, ktoré sa odohrali v minulosti, rodinné zázemie, typ výchovy, náboženské vyznanie a kultúrne hodnoty v ktorých vyrastal. Keďže imigranti často prichádzajú z politicky nestabilných krajín a krajín ekonomicky slabých alebo katastrofami a vojnou zasiahnutých, je dôležité sa zaujímať o individuálne významné udalosti v minulosti imigranta, ako napríklad separácia, strata/smŕť blízkeho človeka, uväznenie, prekonanie vojenského konfliktu, prírodné katastrofy a v poslednej dobe tak aktuálne náboženské konflikty. Všetky takéto udalosti môžu pôsobiť veľmi traumatizujúco a tým sťažovať alebo ovplyvňovať adaptačný proces.

Dôvod vystahovania

Príčiny odchodu z rodnej krajiny hrajú významnú úlohu pri adaptácii sa v novej krajine a môžu byť spúšťacím mechanizmom špecifických problémov. Medzi príčiny migrácie najčastejšie patria chudoba, politické prenasledovanie, štúdium, manželstvo atď.

Chudoba a zlé životné podmienky v pôvodnej krajine pôsobia ako silné motivátory pre rýchlu adaptáciu. Takíto jedinci sa snažia v nových podmienkach dosiahnuť čo najlepšie postavenie a životnú úroveň pre seba a svojich najbližších a prípadne vypomôcť rodine, ktorá zostala doma. Takéto nastavenie imigranta, aj keď je chápané ako pozitívne so sebou prináša tlak a stres, a často sú príčinou nerealistické očakávania. Nenaplnenie snov a očakávaní sa často reflektuje v pocitoch obviňovania sa, sklamaní a pocitoch neschopnosti. Na druhej strane, mnohí imigranti, ktorí v novej krajine dosiahli materiálne istoty, žijú v kontinuálnom strachu, že svoj nadobudnutý štandard opäť stratia, a preto na seba kladú vysoké fyzické a psychické nároky. Nepocitujú spokojnosť napriek tomu, že dosiahli vysoký materiálny štandard. K tejto nespokojnosti sa pridáva aj pocit viny, že oni sami opustili predošlú chudobu, skvalitnili materiálne svoj život, ale zanechali za sebou rodinu, priateľov a zámych. Snaha pomáhať svojim blízkym vyúsťuje do pocitu, že nerobia dosť. Pocity viny môžu viesť až k opovrhovaniu a zatracovaniu seba a ostatných obyvateľov novej krajiny, lebo majú to, čo ich blízki mať nemôžu.

Politicky aktívny imigrant, ktorý svoju svoju krajinu opustil z dôvodu možného politického prenasledovania, môže po príchode do bezpečia v novej krajine pociťovať stratu životného zmyslu, bezmocnosť voči daniu v domovskej krajine a pocit hanby za to, že utiekol. Možným riešením je zapojenie sa do rôznych aktivít politickýchhnutí a organizácii alebo osveta obyvateľov novej krajiny s daniím v domovskej krajine prostredníctvom besied a prednášok.

Osobné dôvody imigrácie ako manželstvo alebo štúdium sa vyznačujú inými špecifikami akulturácie a adaptácie v novej krajine. Táto skupina sa obyčajne stretáva s menšími problémami pri zabezpečovaní svojich materiálnych a psychických potrieb. V tzv. „*internacionálnych*“ manželstvách sa môžu objavovať medzikultúrne rozdiely, ktoré spôsobujú napätie vo vzťahu a častokrát separáciu až rozchod. Dôležitú rolu hrajú odlišné materinské jazyky a náboženstvo. Narodenie dieťaťa v takomto vzťahu prináša určité trenie v otázkach výchovy, vzdelania a hodnôt.

Štúdium v zahraničí je vždy osobným a dobrovoľným rozhodnutým a uskutočňuje sa obyčajne v období mladšej dospelosti, kedy je človek ľahko adaptabilný. Navyše je časovo limitované a poskytuje možnosť kedykoľvek sa vrátiť domov. Napriek tomu môže mladý človek v cudzine pociťovať stratu zmyslu, energie, pocit opustenosti, osamotenía a nepochopenia, čo môže viesť ke jeho izolácii a predčasnému odchodu, ale vo všeobecnosti táto skupina asi nikdy nebude v horizonte intervencií sociálnych pracovníkov.

Jazykové schopnosti

Identita každého jedinca je v signifikantnej miere ovplyvnená jeho rodnou rečou. Verbálny a neverbálny prejav sú formy, ktorými jedinec interaguje s okolím a komunikuje svoju jedinečnosť a osobnosť. Imigrant si po presídlení musí často osvojiť novú reč a naučiť sa v nej adekvátne vyjadrovať. Je to pomalý ale bezpodmienečný proces, ktorý trvá roky a jeho zvládnutie závisí od veku, vzdelania, motivácie a mnohých ďalších faktorov. Aj v prípade zvládnutia nového jazyka na vysokej úrovni, bude sprevádzané určitou neschopnosťou plného vyjadrovania svojich pocitov a rozpoznávania jednotlivých výrazových nuansí. V prípade osvojenia si nového jazyka v neskoršom veku musíme brať do úvahy prízvuk, ktorý môže spôsobovať nedorozumenia, diskomfort a jasnú identifikáciu cudzinca.

Jazyk je určitým limitátorom pri vyhľadávaní pomoci, či už pri samotnej intervencii sociálneho pracovníka. Pri práci s cudzojazyčnými klientmi, ktorí nedostatočne ovládajú nový jazyk, sa často používa pomoc tlmočníka. Niektorým klientom môže prítomnosť ďalšej osoby pripadať rušivo, čo môže narušovať proces intervencie.

Aktuálny stav imigranta

Aktuálna situácia je dôležitým faktorom hneď v niekoľkých aspektoch, preto je potreba venovať pozornosť situačným podmienkam, ako napríklad, možnosť a prístupnosť kontaktu s vlastnou kultúrou. Týmto kontaktom myslíme spojenie so svojou domovskou krajinou, či už prostredníctvom telefonátov, emailov a písomného styku s príbuznými a priateľmi, ktorí ostali doma, alebo pomocou podpory a interakcie s imigrantskou komunitou v novej krajine. Preto čím viac sa imigranti identifikujú so svojou etnickou skupinou, tým väčšiu sebadôveru získajú pri využívaní externých zdrojov zvládania, medzi ktoré patrí: viera, že existujú ľudia, ktorí im môžu poskytnúť rady, viera, že existuje skupina jedincov, do ktorej môžu patriť, viera, že môžu vo svojom okolí nájsť pomoc a ich okolie si ich váži. V tomto zmysle prítomnosť s vlastnou kultúrou pôsobí pozitívne na adaptáciu v novej krajine a povzbudzuje jedinca k naplneniu vlastných predstáv o svojom novom domove. Navyše, priatelia a známi, ktorí strávil dlhší v novej kultúre môžu tiež posilňovať imigrantovu motiváciu integrovať sa a môžu slúžiť ako mediátori a tlmočníci novej spoločnosti (Berger, Weiss, 2002).

Socioekonomický status

Socioekonomický status nadobudnutý v novej krajine vyjadruje mieru, do ktorej sa imigranti podarilo udržať alebo zlepšiť, po prípade nakoľko klesol a na akej úrovni sa nachádza socioekonomický status v porovnaní s ostatným obyvateľstvom krajiny. Udržanie si vlastnej profesionálnej identity býva hlavne

v počiatočnej fázy adaptácie obtiažne. Imigranti sú často konfrontovaní s drastickou zmenou svojho socioekonomického postavenia po príchode do novej krajiny a sú nútení akceptovať málo platené, nekvalifikované práce napriek tomu, že vo svojej pôvodnej krajine získali kvalifikáciu a mali dobrý sociálny status. Takáto závažná zmena ich sociálneho postavenia má silný vplyv na ďalšie aspekty ich adaptácie a môže viesť k zníženiu sebavedomia, pocitu zbytočnosti a zlyhania a iným negatívnym pocitom voči sebe ako aj svojmu novému okoliu. V takejto situácii môže imigrant nadobudnúť pocit, že je dominantnou spoločnosťou vyčleňovaný, neakceptovaný a využívaný, čo môže prispieť k nechuti integrovať sa.

Očakávania imigranta

Predstavy, očakávania a informovanosť imigranta pred relokáciou do veľkej miery ovplyvňujú jeho pripravenosť na presídlenie, jeho schopnosť adaptovať sa na realitu novej krajiny a schopnosť zvládať problémy a komplikácie nutne spojené s imigráciou. Mnohí imigranti prichádzajú bez predošlých skúseností alebo vedomostí o prekážkach, ktorým budú musieť čeliť, a teda nie sú pripravení vyrovnávať sa s ťažkosťami v oblasti zamestnania, bývania, imigračnej administratívy atď. Zároveň mnohí do novej krajiny prichádzajú s ideálmi a snami o „*dokonalejšej zemi*“, ktoré sa musia rozplynúť. V takýchto momentoch imigranti prežívajú dezilúziu, sklamanie a zúfalstvo, ktoré prehĺbuje ich psychicky náročné rozporenie v čase, kedy je pre nich nevyhnutné mobilizovať všetky sily na stabilizáciu. Vizinová, Preis (1999) tiež uvádzajú, že sa u imigrantov stretli s nerealistickými očakávaniami vzhľadom na druhých ľudí a inštitúcií v novej krajine. Neinformovaný imigrant, nedostatočne pripravený má tendenciu správať sa pasívne a prejavovať nespokojnosť a frustráciu, ak jeho okolie nenaplnuje očakávania, ktoré si on vykonštruoval. Takáto situácia prehĺbuje nedôveru

a nepriateľstvo medzi imigrantom a prijímajúcou spoločnosťou, a tak komplikuje proces adaptácie v novej krajine.

2.2 Premenné v prijímajúcej spoločnosti

Ako už bolo povedané, akulturácia sa týka nielen skupiny imigrantov, ale má implikácie aj pre dominantnú kultúru. Ide v nej o komunikáciu medzi dvomi a viacerými skupinami.

Dva základné faktory v dominantnej kultúre, ktoré signifikantne ovplyvňujú úspešnosť akulturácie sú a) miera heterogenity a multikulturality novej spoločnosti a b) vzťah (stereotypy) dominantnej kultúry voči danej skupine imigrantov (rase).

Miera heterogenity a multikulturality novej spoločnosti

Homogénna spoločnosť, ktorá je málo exponovaná iným kultúram je menej pripravená na príchod imigrantov. Ich kontakt s cudzincami je do veľkej miery obmedzený na informácie z médií, a preto ich reakcie na cudzincov sú plné nedôvery a odstupu. V tejto súvislosti médiá hrajú významnú úlohu vo vytváraní predsudkov voči cudzincom na jednej strane, ako aj vo zvyšovaní informovanosti obyvateľstva na strane druhej. Vo vysoko homogénnej spoločnosti je vďaka neinformovanosti a nízkej frekvencii kontaktov s cudzincami väčšia tendencia posudzovať imigrantov ako ohrozujúci element. V snahe obnoviť pocit bezpečia sa členovia dominantnej spoločnosti snažia uchovať svoje kultúrne hodnoty a zvýrazniť svoju kultúrnu identitu. Stratégie na dosiahnutie tohto cieľa sa však odlišujú vo svojej radikálnosti od snahy minimalizovať kontakt s imigrantami (segregácia) až po extrémne názory, že imigranti by mali opustiť krajinu. Navyše v takejto spoločnosti má imigrant málo možností udržiavať si svoju pôvodnú kultúru, lebo tu neexistuje alebo je len veľmi obmedzená komunita imigrantov z danej kultúry, čo môže vyvolávať silnejší pocit osamotenía a izolácie. Nedostatok adekvátnej podpory a porozumenia v novej krajine patrí medzi okolnosti, ktorými imigrant najviac po príchode trpí.

Príchod do heterogénnej spoločnosti je pre imigranta do veľkej miery jednoduchší: prichádza totiž do multikultúrnej spoločnosti, kde nepôsobí na základe svojho výzoru ako cudzí element a nevyčnieva z uniformity davu. Zároveň je jeho adaptácia facilitovaná prítomnosťou starších imigrantov, ktorí pôsobia ako prepojenie s domácou kultúrou a jednak ako prostriedok zoznámenia sa s kultúrou novou. Sociálna podpora etnickej komunity hrá významnú úlohu pri eliminácii negatívnych elementov ako sú strata kontaktu, frustrácia, depresia a pod. Napriek priaznivým vplyvom imigrantských komunít existujú riziká spojené s dlhodobším pôsobením jedinca v komunite. Zvyšuje sa tlak na sociálny status a s tým spojená konkurencia, súťaživosť a s tým spojené nepriateľstvo vo vnútri komunity.

Vzťah (stereotypy) dominantnej kultúry voči danej skupine imigrantov (rase)

Stereotypy, postoje a predsudky dominantnej kultúry voči imigrantom vo všeobecnosti a špecificky voči danej etnickej skupine reprezentujú atmosféru, do ktorej imigrant vstupuje po príchode do novej krajiny. Na základe týchto koncepcií je členmi novej spoločnosti posudzovaný a hodnotený skôr v kontexte jednotnej sociálnej kategórie bez ohľadu na jeho osobné a individuálne charakteristiky a špecifiká. Pre imigranta je dôležité aké predstavy o jeho etnickej skupine alebo rase v dominantnej spoločnosti prevládajú. Od týchto postojov sa následne odvíja správanie členov majoritnej spoločnosti voči nemu, a to sa môže nachádzať v horizonte od rešpektu a uznania až po fyzické či verbálne útoky.

Diskriminácia

Najväčším spoločenským faktorom, ktorý má negatívny vplyv na akulturáciu jedincov je diskriminácia v spoločnosti. Tá vyostruje hranice etnickej a rasovej identity, zvyšuje nápadnosť prvkov, na základe ktorých je jedinec posudzovaný, a tak vytvára bariéry

v rôznorodej a pluralitnej spoločnosti. Príčinou negatívnych postojov voči imigrantom je do veľkej miery obava dominantnej spoločnosti z neznámeho a pocit ohrozenia. Mnohými ľuďmi sú cudzinci posudzovaní podľa iných kritérií ako ľudia vlastnej národnosti. „*Tí, ktorí nie sú známi v zmysle zväzku krvi a zeme (vyjadrenom spoločnou rečou, zvykmi atď.) sú vnímaní s podozrením a paranoidné bludy o nich sa môžu objaviť pri tej najnepatrenejšej provokácii.*“ (Fromm, 1991, str.58). Vnímaná hrozba imigrantov môže tkvieť v materiálnych aspektoch (obsadenie pracovného trhu, menší prístup dominantnej spoločnosti k zdrojom) ako aj v symbolickej rovine zmyslu ohrozenia a narušenia hodnôt dominantnej kultúry. Pettigrew (1998) rozlišuje dva druhy predsudkov, ktoré následne plodia diskrimináciu: 1) očividné predsudky a diskriminácia, ktoré sú neskrývané a priame. Reprezentujú otvorené zavrhnutie minorít na základe biologických odlišností a môžu viesť až k priamym konfrontáciám a fyzickým útokom a 2) jemné predsudky, ktoré sú skryté, nepatrné a nepriame. Poukazujú na ohrozenie tradičných hodnôt zo strany imigrantov a zvýrazňujú rozdiely medzi kultúrami. Prejavujú sa menej výrazne, ale môžu byť rovnako traumatizujúce (napr. pri preferenciách v prijímaní do zamestnania, kvality poskytovaných služieb, diskriminácia v sfére bývania, atď.)

V súvislosti s diskrimináciou je tiež treba zvýrazniť rozdiely medzi jednotlivými skupinami imigrantov. Kým vyššie spomínané formy diskriminácie boli orientované prevažne voči imigrantom inej farby pleti, skúsenosti „*bielych*“ imigrantov sú diametrálne odlišné a vo väčšine si pochvaľujú zvýšenie materiálnej úrovne po príchode a nezaznamenali žiadnu formu diskriminácie, čo je pravdepodobne zapríčinené faktom, že „*biela*“ populácia je dominantná v zmysle koncentrácie moci a prístupu k materiálnym zdrojom.

3. Prežívanie imigranta

Relokácia a adaptácia v novom prostredí znamená pre imigrantov situáciu naplnenú rôznymi stresormi a môže byť pre jedinca viac či menej traumatizujúca. Jedinci a rodiny prekonávajú v novej krajine jednak vlastné intrapsychické problémy a konflikty spojené so zmenou prostredia a jednak sa musia adaptovať na nové externé prostredie a novú situáciu. Závažnosť s traumatickosťou tejto udalosti môže byť vysvetlená v zmysle existenciálnej psychológie a Heideggerovho tvrdenia, že v našom živote sme si viac či menej vedome vybrali určitú pozíciu, súbor rolí, osobnostných charakteristík, životného štýlu a statusu a tým sme si definovali, kto sme: „*ľudia sú to, čo robia*“. Táto myšlienka pramení z predpokladu existencialistov, že neexistuje žiadna vopred daná fixná, univerzálna ľudská podstata. Ak si teda sami v súčinnosti s našim prostredím vytvoríme konštrukt toho, kto a čo sme, teda identitu, ktorá predstavuje samotnú podstatu nášho bytia, potom akékoľvek naštrbenie, spochybnenie alebo ohrozenie tohto konštruktu predstavuje ohrozenie nás samých a nášho „*bytia vo svete*“. Imigrácia predstavuje práve takúto možnú hrozbu pre koncept toho, kto sme a často od jedinca vyžaduje transformáciu a prehodnotenie identity. V tomto zmysle je zážitok imigrácie tak nebezpečnou ako aj potenciálne sebaaktualizujúcou situáciou, ktorá podnecuje jedinca k zmene.

Popri negatívnych faktoroch ako sú pocity smútku, osamotenía, frustrácie atď. Existuje samozrejme aj pohľad na druhú stranu mince, čím je zvládanie, spracovanie a prekonanie týchto pocitov, a prehodnotenie a znovu vybudovanie jedincovho sveta. Zmeny v zmysle seba sa môžu vzťahovať na zvýšenú dôveru vo svoje vlastné schopnosti a vieru vo svoju vnútornú silu, rozšírenie vlastného seba konceptu a odhalenie nových aspektov vlastnej osobnosti.

Jednou z charakteristík, ktorými Maslow (1993) popisuje sebaaktualizujúcu osobnosť je aj schopnosť preklenúť hodnoty svojej

vlastnej kultúry a tak sa stať svetovým občanom, ktorý je v prvom rade členom ľudského rodu a až potom súčasťou jednej kultúry. Takýto jedinec je schopný vnímať svoju vlastnú kultúru a spoločnosť objektívne a s nadhľadom.

4. Špecifická intervencie s imigrantmi

Na základe špecifických foriem prežívania imigrantov je možné usudzovať, že pri intervencii sociálnych pracovníkov s touto časťou populácie treba brať do úvahy ich konkrétnu situáciu a prispôbiť tomu prístup aj proces. Dalo by sa usudzovať, že minoritné komunity imigrantov vo všeobecnosti menej využívajú služby sociálnych pracovníkov, a aj veľká časť, ktorá tieto služby vyhľadá, ukončí spoluprácu už po prvých kontaktoch a aj psychologická pomoc nie je dostatočne pokrytá (Matoušek, O., 2005). Možným dôvodom tejto veľkej neúspešnosti a neefektívnosti je okrem iných faktorov aj fakt, že ponúkané služby sú nevhodné, nie sú dostatočne špecifické pre kultúrne odlišného klienta. Poradenstvo a služby sú vo všeobecnosti prevažne zamerané na elementárne problémy, ako zariaďovanie, spolupráca s ostatnými osobami a inštitúciami, atď. Po zvládnutí tzn. „*trauma management*“³ (Hendriks, M., 1994:str. 22) vzniká určité vákuum, kde sa sociálny pracovník dostane kvôli deficitu kompetencií, vedomostí a skúseností. Pre prácu s minoritami, inými etnickými skupinami a teda aj s imigrantmi je dôležité, aby si sociálny pracovník osvojil špecifické spôsobilosti, vedomosti a získal uvedomenie si iných aspektov, ktoré v práci s majoritnou kultúrou neboli podstatné. Dve základné oblasti, ktoré sú pre prácu s minoritami a imigrantmi dôležité sú. 1. uvedomenie si vlastných postojov a 2. vytvorenie si kultúrnej kompetencie.

4.1 Uvedomenie si vlastných postojov

Predsudky, stereotypy a generalizácie existujú do určitej miery v každom, aj v tom najväčšom profesionálovi, a môžu ovplyvňovať jeho konanie a myslenie. Preto je dôležité, aby si každý profesionál pred zhájením práce s minoritami a imigrantmi uvedomil, prehodnotil, vyriešil a prediskutoval tieto postoje. Zároveň je tiež

³Tento termín sa dá najlepšie porovnať s termínom „case management“. „Trauma management“ znamená, že sa sociálny pracovník nemá až príliš sústrediť na traumou samotnú, nemá sa zaoberať len hovorom na túto tému.

dôležité, aby sa oboznámil s všeobecnými predsudkami panujúcimi v spoločnosti. Sociálny pracovník pripravený na prácu s touto populáciou by mal mať „*kultúrne uvedomenie, citlivosť, zvedavosť voči kultúram, schopnosti sociálnej analýzy, schopnosť otvorene a taktne rozprávať o kultúrnych problémoch*“. Mal by si byť vedomý rôznych kultúrnych bariér, ktoré stoja v ceste efektívnej komunikácie a intervencii.

Významným aspektom, ktorým sa musí sociálny pracovník pracujúci s imigrantmi zaoberať, je jeho vlastná kultúrna identita. Profesionál z dominantnej spoločnosti nie je nútený reflektovať svoju kultúrnu identitu a často považuje výhody s ňou spojené za samozrejmosť. Naviac si nemusí uvedomovať, že mnohé jeho názory, postoje a hodnoty sú signifikantne ovplyvnené jeho kultúrou, socioekonomickým statusom a rasou, a teda nie sú univerzálne platné a všeobecne pravdivé. Kvôli práci s klientmi z iných krajín a aj kultúr si musí byť vedomý vplyvov, ktoré jeho identita má na neho samého aj na jeho okolie, musí mať vhľad do svojej kultúrnej identity ako aj do kultúrnej identity druhých. Mal by tiež byť pripravený a schopný zvládať otázky, nedorozumenia, konflikty a kritiku, týkajúce sa dominantnej kultúry a obyvateľstva.

4.2 Kultúrna kompetencia

Kultúrna kompetencia obecne reprezentuje kultúrny kodex a kultúrnu etiku. Jedným z dominantných atributov by mala byť schopnosť efektívne komunikovať s jedincami iných kultúr, a tento termín by sa dal definovať ako kapacita získavať pozitívne výsledky v medzikultúrnych interakciách. Môžeme rozdeliť túto schopnosť na dva súbory kompetencií a to generickú kultúrnu kompetenciu, ktorá je súborom vedomostí a schopností potrebných v akejkoľvek medzikultúrnej situácii a špecifickú kultúrnu kompetenciu, ktorá umožňuje efektívnu prácu s konkrétnou etnokultúrnou komunitou. Jednou z esenciálnych kvalít sociálneho pracovníka by mala byť kultúrna senzitivita, ktorá v sebe obsahuje atribúty ako zvedavosť,

vnímavosť a rešpekt voči iným kultúram. Senzitivita pri témach, ktoré sú v iných kultúrach potencionálne tabuizované (napr. sexualita), ďalším prejavom kultúrnej senzitivity by malo byť prispôsobenie verbálnej a neverbálnej komunikácie k klientovým jazykovým schopnostiam.

Kultúrna zvedavosť je pozícia učitej „*kultúrnej naivity*“ alebo „*zvedavosti plnej rešpektu*“, pomocou ktorej môže sociálny pracovník získať náhľad o jednotlivých etnických skupinách a podľa potreby adaptovať svoj prístup. Zároveň sa v rámci vytvorenia pozitívneho vzťahu s klientom môže dozvedieť o hodnotách, svetonázore, interpersonálnych procesoch, jednotlivých rolách, zvykoch a rituáloch, ktoré v komunite fungujú. Takýmto spôsobom si môže vytvoriť autentickjší obraz o danej kultúre a sociálnom prostredí, z ktorého imigrant pochádza. Sociálny pracovník by si mal byť vedomý kultúrneho determinizmu odlišností v náhľade na tieto témy a mal by im prispôbiť stratégiu práce s klientom.

4.3 Základné ciele v poradenstve s imigrantmi

Príčinou mnohých sociálnych a psychosociálnych problémov spojených s imigráciou je zvolenie si nevhodnej akulturačnej stratégie a akulturačný stres, ktorý všeobecne pôsobí inhibujúco v procese adaptácie na nové prostredie. Nie je v silách sociálneho pracovníka vrátiť imigrantom ich priateľov, vlasť a častokrát rodiny, nie vždy je schopný nájsť slova útechy ale vždy by mal byť pripravený svojho klienta vypočuť (Hendriks, 1994). Z tohoto dôvodu je dôležité, aby sa sociálny pracovník oboznámil s klientovou súčasnou situáciou v novej kultúre, vrátane jeho interpersonálnych kontaktov v rámci dominantnej spoločnosti ako aj vo vnútri jeho etnickej komunity alebo imigrantskej enklávy. Zvláštnu pozornosť je treba venovať imigrantom, ktorí majú tendencie sa separovať a marginalizovať, lebo práve oni sú vystavení najväčšiemu riziku z hľadiska adaptácie a akulturácie. Pochopenie klientových vzťahov v rámci lokálnych komunít, postoja voči jeho domovskej krajine ako aj interakcie

s dominantnou kultúrou môže upozorniť na problémy ako diskriminácia v rôznych oblastiach imigrantovho života.

Dôležitou náplňou intervencie by malo byť poskytnutie bezpečného priestoru pre uvedomenie si jeho strát a iných negatívnych pocitov a potrieb spojených s presídlením, ktoré imigrant často potláča v snahe čo najrýchlejšie sa začleniť a úspešne začať fungovať v novom prostredí. Ľudia, ktorí prišli a prichádzajú z rozvojových krajín do bohatých západných spoločností, sú často vnímaní ako zárobku chtiví jedinci, ktorí prišli za vidinou lepšieho života a peňažným ziskom, a vo svetle tohto postoja zostávajú častokrát ignorovaní a prehliadaní. Navyše sú vnímaní ako jedinci, ktorých rozhodnutie bolo dobrovoľné, a teda nemajú dôvod byť so svojou súčasnou situáciou nespokojní. Absencia sociálneho uznania zo strany dominantnej spoločnosti znásobuje ich pocit osamelosti a nepochopenia a imigrant, zotrváva vo svojej komunite bez ďalšej snahy o adaptáciu.

Poskytnutie spoluúčasti na jeho smútku, vytvorenie priestoru pre akceptáciu jeho vlastných pocitov, a vyjadrenie pochopenia a súhlasu s jeho smútením, pomáha imigrantovi k uvedomeniu si vlastných strát a tým k preklenutiu tohto obdobia. Podpora a povzbudenie postupne prispievajú k znovu získaniu kontroly nad vlastnou existenciou a nadobudnutiu pocitu, že majú čo budovať a majú perspektívu do budúcnosti.

Keďže imigrácia je tak závažný zásah do jedincovho života a jeho sociálnej štruktúry, často je dôležité pracovať s celou rodinou namiesto s jej individuálnymi členmi. Problém, s ktorým sa klient snaží vysporiadať, môže mať korene v narušenej rovnováhe jeho rodiny a práve transformácia a modifikácia rodinej štruktúry vo svetle migračnej a postmigračnej skúsenosti môže byť kľúčom k odstráneniu napätia u jednotlivých členov, preto je častokrát nevyhnutná psychologická pomoc.

Na záver treba dodať, že sociálny pracovník sa môže rozhodnúť aj po ukončení kontraktu dať možnosť klientovi udržiavať príležitostný

kontakt, a to z dôvodu limitovaných vzťahov imigranta v novej spoločnosti. Pre imigrantov môže byť dôležité mať pocit, že ak by sa vyskytol nejaký problém, majú možnosť kontaktovať niekoho, kto im v minulosti pomohol a to im dáva väčší pocit bezpečia a opory v spoločnosti, v ktorej sa cítia osamelo a cudzo. Samozrejmosťou ale je zdefinovanie podmienok, za akých ho môžu opäť kontaktovať.

5. Metodológia

5.1 Forma výskumu

Pre svoj výskum som zámerne zvolil metodológiu, ktorá považujem za tú najadekvátnejšiu pri výskume zaoberajúcom sa ľuďmi. Tento typ metodologie používa výskum „s“ ľuďmi namiesto výskumu „na“ ľuďoch, vyzdvihuje individuálnu subjektivitu a rešpekt voči jedincovi a zdôrazňuje dôležitosť pocitov a individuálnych potrieb. Nie je cieľom odhalenie jedinej objektívnej pravdy, pretože ľudské správanie a prežívanie vo svojej komplexite nie je možné kategorizovať.

Po konzultácii so svojou diplomovou vedúcou PhDr. Jiřinou Šiklovou som sa rozhodol preferovať prípadovú štúdiu pred dotazníkmi. Prípadová štúdia ako forma výskumu patrí medzi kvalitatívne výskumné metódy a predstavuje hlbšie, intenzívnejšie a prirodzenejšie bádanie. Táto forma je charakterizovaná nízkou úrovňou obmedzenia, lebo výskumník skúma správanie subjektov flexibilným spôsobom, ktorý mu umožňuje zaznamenať neočakávané aspekty a nové myšlienky, vynárajúce sa v priebehu výskumu. Prípadová štúdia sa zameriava na pochopenie individuálnych prípadov s ich špecifikami, pričom integruje informácie a dáta z viacerých odlišných zdrojov. Týmto vytvára detailný a bohatý obraz a pochopenie daného prípadu a umožňuje pohľad na problematiku z viacerých prespektív. Vďaka svojmu charakteru poskytuje výskumníkovi možnosť študovať špecifické problémy, predostiera nové otázky, inšpiruje k novým myšlienkam a predstavuje nástroj inovácie, lebo takto získané zistenia môžu priniesť množstvo detailných poznatkov.

Na druhej strane prípadová štúdia predstavuje formu výskumu náročnú na čas a hodnotenie. Výskumník musí skúmaný subjekt dostatočne poznať, mať jeho dôveru a tiež musí byť oboznámený s mnohými aspektmi jeho života. Pri prezentácii výsledkov prípadovej štúdie si musí výskumník uvedomovať limitácie tejto formy výskumu a vyvarovať sa záverom a interpretáciám, pre ktoré prípadová štúdia

neposkytuje dostatočný podklad. Medzi najzávažnejšie limitácie prípadových štúdií, ktorých neuvedenie môže spôsobiť znehodnotenie výsledkov, patrí:

- Nemožnosť generalizovať – výsledky výskumu jedného prípadu nemôžu byť zovšeobecnené na širšiu populáciu a sú validné iba pre daný, konkrétny prípad. Generalizácie zistení z prípadovej štúdie sú nelegitímne, ak nie sú podložené ďalším výskumom na reprezentatívnej vzorke.

- Ťažká replikovateľnosť – je priamym dôsledkom, vyplývajúcim z flexibility tejto formy výskumu. Rôzni výskumníci, študujúci ten istý jav by pravdepodobne dospeli k odlišným pozorovaniam a záverom a to z toho dôvodu, že malý počet prípadov nemôže adekvátne reprezentovať skutočnú variabilitu v ľudskej populácii.

- Limitácie výskumníka – výskumník by mal byť pri výskume nezaujatý a nezaangažovaný, zároveň si musí byť v prípadových štúdiách vedomý možných drobných vplyvov, ktorými môže pôsobiť na subjekt a tým modifikovať jeho výpovede a správanie.

- Kauzálna inferencia – výskumník v prípadovej štúdií nemá kontrolu nad nezávislými premennými a nie je schopný vylúčiť možné vplyvy iných premenných.

Vo svojej práci som chcel čo najkomplexnejšie zachytiť subjektívne prežívanie imigrantov v jednotlivých fázach ich presídlenia a akulturácie. Išlo mi o pochopenie ich problémov, prekážok, ktoré museli prekonávať, pocitov, situácií, ktoré sa v priebehu ich adaptácie vyskytli a to všetko v kontexte jednotlivých faktorov ovplyvňujúcich akulturáciu a adaptáciu. Tiež ma zaujímalo, aká je ich súčasná bilancia imigrantskej skúsenosti s odstupom niekoľkých rokov, v čom vnímajú prínosy tejto udalosti v ich živote a naopak čo vnímajú negatívne a ich straty. Pokúsil som sa komplexnejšie obsiahnuť ich prežívanie z viacerých uhľov pohľadu a analýzou vytvoriť následnú plasticitu obrazu. Základom prípadových štúdií boli pološtrukturované interview, zamerané na udalosti a pocity spojené s presídlením a následnou adaptáciou v novej spoločnosti. Zaujímalo

ma, ako sa ich vnímanie situácie v priebehu času menilo, s akými problémami sa museli vysporiadať, aké potreby ovládali ich prežívanie, aká bola ich interakcia s majoritnou spoločnosťou ako aj s inými etnickými skupinami, atď. Dôležitými v tejto štúdií neboli iba fakty, ale celkový proces a kontext.

Vo výskume som sa rozhodol použiť prípadovú štúdiu, ktorá zachytáva limitovanú škálu imigrantskej populácie. Keďže by však individuálny životný príbeh ďalekosiahlo prevýšil rozsah tejto práce, rozhodol som sa vyextrahovať iba určité aspekty prežívania, ktoré by umožnili lepšie pochopiť situáciu a prežívanie jedinca po odchode zo svojej rodnej krajiny. Predmeto záujmu boli predovšetkým nasledujúce tri okruhy:

- ich subjektívne prežívanie presídlenia, špecifické potreby, pocity, konflikty, ktoré vytvárajú obraz ich subjektívnej skúsenosti.
- ich interakcia s dominantnou spoločnosťou ako aj s inými minoritnými skupinami, ktoré vypovedajú o ich miere akulturácie a adaptácie.
- ich retrospektívne vnímanie imigrácie

Z uvedených troch základných okruhov vyplýva, že som sa snažil o zachytenie skúseností imigranta, prostrednítvom ktorých som chcel vykresliť obraz toho, ako imigrácia ovplyvní život ľudí, ktorí sa z rôznych dôvodov, v rôznych obdobiach svojho života rozhodli pre tak závažnú zmenu, akou presídlenie nepochybne je.

5.2 Participanti

Keďže skupina imigrantov je tak multidimenzionálne rozmanitá bol výber participantov zložitý, ale nakoniec som vybral dominantné kritérium, podľa ktorého som postupoval. Výber bol limitovaný ľuďmi, ktorých som poznal dlhšiu dobu (1-10 rokov) a ktorí mi dôverovali natoľko, že sa mi zdôverili so svojimi pocitmi a životnými cestami. Uvedomoval som si možné zaujatie a zaangažovanosť z dôvodu kamarátskych vzťahov, preto som sa snažil svoje zistenia

prezentovať čo najtransparentnejšie. Napriek tomu, že som si bol vedomý možných misinterpretácií som presvedčený, že blízke poznanie osoby vo výskume prispieva ku kvalite získaných informácií a umožňuje lepší vhľad do problematiky.

Maria

Maria sa narodila vo veľkej rodine v Zaire, po ukončení stredoškolského vzdelania sa rozhodla pokračovať v štúdiu medicíny na univerzite. Počas vojny v roku 1990 sa rozhodla, že využije možnosť štúdia v zahraničí. V tom čase už bola vydatá a mal tri deti, odišla vo veku 24 rokov, ona do ČR a jej manžel do SR. O pol roka neskôr sa dala preložiť na Komenského Univerzitu v Bratislave podobne ako jej manžel. V tom čase im nebolo umožnené zobrať deti, ktoré museli zostať so starými rodičmi v Zaire. V čase príchodu neovládala Maria miestnu reč, avšak dnes hovorí plynule slovensky. Po roku mohli prísť deti za ňou, domov chodí raz za rok, aj keď posledné tri roky Zaire nenavštívila. V súčasnosti je tu Maria s deťmi ale bez manžela. Maria prišla do Československa pár mesiacov po novembrovej revolúcii a mala možnosť byť svedkom transformácie naej spoločnosti.

6. Zistenia- okruhy tém

6.1 Subjektívne prežívanie presídlenia

Maria

Maria mala od malička pocit, že úplne napatrí do prostredia, kde vyrastá. Nestotožňovala sa so zvykmi a tradíciami miestnej spoločnosti a v očiach svojho okolia pôsobila ako „volnomyšlienka“. Mala vyššie ambície ako bolo zvykom u žien v jej kultúre. Tento pocit odlišnosti ako aj vzor sestier, ktoré sa tiež vysťahovali ju tiež podnietil k tomu, aby sa snažila nájsť „miesto, kde by mohla byť viac to čo som chcela byť“. V čase, keď prišla do Československa študovať bola už študentkou v Zaire a kontinuita štúdiá a s tým spojené istoty jej zabezpečili oporný bod v čase, „keď som opustila všetko, čo mi bolo známe“. Jej identita sa pomerne rýchlo zmenila vďaka tomu, ako ju vnímalo okolie. Zo ženy z pomerne vplyvnej rodiny v Zaire sa zo dňa na deň stala čierna Afričanka a cudzinka, s čím sa začala v danom kontexte identifikovať. Takéto ostré zadefinovanie odlišností zo strany okolia spôsobilo tiež posun v jej identite a začala sa viac stotožňovať so svojou národnosťou. („Keď je človek v cudzine začne si uvedomovať ako je iný od miestnych a hneď začne byť viac...sa viac cítiť Zairčanom“). Avšak ani jej identita Zairčanky nie je natoľko jednoznačná, lebo počas jej návštev doma jej okolie dáva jasne najavo, že je od nich odlišná, že neprekonala to, čo oni, má iný životný štýl a iné zmýšľanie. Majú pocit, že s nimi nezdieľala ťažké obdobie vojny ani povojnovej chudoby a jej názory sú ovplyvnené životom v Európe. Preto sa cíti byť niekde uprostred... ani nie Slovenka („cítim sa trochu Slovenkou, ved' tá to ovplyvní, keď tu žiješ roky ale naozajstnou Slovenkou nikdy nebudem...nemôžem byť“) ani už nie úplne Zairčanka. V našom rozhovore nebola schopná presne povedať kým sa cíti byť a ako by sa mohla zadefinovať a potom dodala: „to závisí podľa toho kde som“. Napriek tomu však používa pri popisovaní svojich skúseností slovné spojenia vyjadrujúce jej identifikáciu so Zairskou, alebo aspoň Africkou príslušnosťou

(vašia/naši ľudia, vaša/naša kultúra) v opozícii so slovenskou a európskou identitou.

Domov je pre Mariu koncept, ktorý sa nemení. *„Nech žiješ kdekoľvek a akokoľvek dlho, domov máš len jeden, tým vždy zostane Zaire“*. Medzi hlavné podmienky pocitu domova považuje „cítiť sa niekde ako medzi svojimi“ a to jej slovenská spoločnosť neumožňuje. Napriek tomu, že na jednom mieste strávila 16 rokov, je stále na základe inej farby pleti považovaná za cudzinku a nikdy nesplynie s majoritou ani sa nezaradí do anonymného davu spoločnosti. Spoločnosť na Slovensku považuje za príliš uzavretú, neakceptujúcu odlišnosti a to jej znemožňuje vybudovať si tu naozajstný pocit domova. Ani prítomnosť najbližšej rodiny a Africkej komunity jej nepomohla vytvoriť si tu pocit domova, napriek tomu, že sa tu vyzná a bez problémov komunikuje so širokým okolím. Necíti sa byť izolovaná, voľne nadväzuje kontakty s náhodnými ľuďmi a nemá obavy o svoje bezpečie, ale pocit cudzinca stále pretrváva. Na druhej strane jej blízky odchod do Zaire v nej spôsobuje neistotu, nakoľko bude schopná sa opäť prispôbiť životu v rodnej krajine. *„Predsa je to už 16 rokov, veľa sa zmenilo, a ja tiež“*. Aj keď v súčasnosti považuje za domov Zaire, možno že sa jej názor zmení po tom, ako sa do rodnej krajiny vráti a uvedomí si nakoľko sa zmenila. Obáva sa toho, ako ju tam prijmú, či si dokáže nájsť prácu, okruh známych a navyše necháva na čas na Slovensku svoje 3 deti, čo ešte viac komplikuje jej odchod. Cíti sa byť uviaznutá niekde medzi dvomi kultúrami a dvomi svetmi, pričom do ani jedného úplne nepatrí ale v nej samej sa zlievajú dokopy. Z tohoto dôvodu prechádza dlhým a byrokratickým procesom získania Slovenského štátneho občianstva.

Pre Mariu a jej rodinu znamenal odchod na Slovensko zlepšenie ich ekonomickej ako aj sociálnej situácie, a to najmä v tom ohľade, že v čase ich odchodu bola v Zaire vojna, ktorá ochromila celú krajinu a spôsobila chudobu a nekontrolovateľné zdražovanie tovaru. *„Všetko sa muselo dovážať, polia boli zamínované a ľudia hladovali“*. Príchod do Československa jej poskytol bezplatné štúdium a prístup

k študijným podmienkam a zdrojom, ktoré v Zaire nemala k dispozícii. To isté mohla zabezpečiť aj svojim deťom. Získaním akademického titulu v Európe sa zlepšilo aj jej socioekonomické postavenie v jej rodnej krajine, kde je prijímaná s veľkou úctou a rešpektom. Toto zlepšenie sociálneho statusu však vytvára istú priepasť medzi ňou a jej blízkymi a známymi doma. Pociťuje z ich strany istú závisť a odstup za to, že si môže dovoliť veci a záujmy, ktoré oni považujú za luxus. Akoby sa z nej stala iná osoba, s ktorou už oni nezdediajú rovnaký životný štýl, a preto si s ňou nemajú čo povedať. Považujú ju za namyslenú a príležitostne sa stretáva s ohováraním nielen doma, ale aj v Zairskej komunite na Slovensku. Táto situácia v nej spôsobuje smútok nad odcudzením sa a vzniknutou bariérou medzi ňou a ľuďmi, ktorých považuje za najbližších. Jej smútok je o to intenzívnejší, že stratou týchto kontaktov do istej miery stratila kontakt s tým, čo považovala za svoj domov a stabilnú istotu.

Mariina skúsenosť s imigráciou bola špecifická a komplikovaná najmä jej rodinnou situáciou. Jej odchod bol popri bežnom smútku nad stratami domova, blízkych a istoty a obavách z neznáma zaťažovaný navyše trúchlením a obavami o svoje tri deti, ktoré zanechala so svojimi rodičmi v Zaire. Jej strach nepominul ani po tom, ako sa jej rodina znova zlúčila v Československu, lebo v novom prostredí boli deti zas ohrozené a stresované diskrimináciou a možnými útokmi. Museli sa adaptovať v novom prostredí a rýchlo sa začleniť do nového detského kolektívu a sociálneho systému v krajine, ktorej reč ani zvyky nepoznali. Preto cítila vnútorný tlak prekonávať svoje vlastné prispôbovanie sa rýchlejšie a kompetentnejšie, aby mohla svojim deťom poskytovať oporu a istotu. Napriek tomu, že deti sa úspešne adaptovali a našli si priateľov a okruh známych, jej strach o ne naďalej pretrvávala. Diskriminácia a rasové útoky na Slovensku sú už síce menej častým, ale stále sa vyskytujúcim javom, ktorého sa obáva. Má pocit, že Slovensko neposkytuje jej deťom bezpečnú a otvorenú spoločnosť, ktorá by im

poskytovala pocit domova. Navyiac sa v súvislosti s imigráciou objavujú medzi ňou a jej deťmi časté konflikty, spôsobené odlišnou akulturáciou v novom prostredí. Oni tu strávili väčšinu svojho života, majú pocit, že patria do kolektívu v ktorom sa pohybujú a sú vo veku, kedy si formujú identitu, hodnoty, názory a postoje, a tiež si nachádzajú partnerské vzťahy. Ona na druhej strane sa cíti byť Zairčankou, plánuje sa vrátiť domov a nikdy sa nestotožňovala s dominantnou kultúrou. Maria silne pociťuje tieto rozdiely, ktoré jej spôsobujú smútok, lebo má pocit že jej vlastné deti sa odcudzujú jej ako aj svojmu vlastnému pôvodu. „*Akoby zabudli na časť seba...odkiaľ sú*“. Ich konflikty sú najmä spôsobované odlišnými názormi, postojmi ako aj plánmi do budúcnosti, s ktorými ona nesúhlasí. Zároveň si uvedomuje, že sú už dospelé a ona nemôže ovplyvňovať a zasahovať do ich života.

6.2 Interakcia s okolím

Pre Mariu bolo približovanie sa majoritnej spoločnosti postupné. Zo začiatku sa so svojim manželom pohybovali do veľkej miery v skupine Zairských študentov, ktorí boli organizovaní okolo veľvyslanectva. Táto uzavretá skupina jej však postupne menej vyhovovala, lebo v nej po istom čase začali vládnuť napäté vzťahy, širili sa intrigy a ohováranie. „*Po čase to bola ponorková choroba, držali sme spolu len preto, že nás spájala rovnaká národnosť, ale nič iné*“. Aj keď na druhej strane jej táto skupina poskytovala veľmi dôležité spojenie s jej domovom, lebo vďaka nej mala okolo seba ľudí, s ktorými sa mohla rozprávať vo svojom rodnom jazyku. Táto možnosť bola pre ňu nenahraditeľná, lebo „*niektoré veci môžeš vyjadriť iba vo svojej materčine*“. Neskôr sa okruh jej známych rozšíril aj na iných Afričanov a zahraničných študentov. Táto referenčná skupina jej poskytovala možnosť zdieľať skúsenosti cudzinca na Slovensku s ľuďmi, ktorí boli v rovnakjé pozícii, a preto chápali špecifiká a ťažkosti do ktorých sa príležitostne dostávali. Tiež nevyčnievala z tejto skupiny na základe farby pleti alebo výzoru, čo jej umožnilo

udržať si relatívne súkromie a pocit že do nej zapadá a patrí. V súčasnosti po mnohých rokoch má Maria viac miestnych ako zairských kamarátov. Bola schopná nájsť si okruh ľudí, ktorí s ňou zdieľajú aj mnohé jej záujmy, v čom sa líšia od Zairskej komunity. Napriek tomu, že pochádzajú z inej kultúry si s nimi dokáže nájsť množstvo spoločných tém a posločných aktivít. Medzi jej známymi patria tiež zmiešané manželstvá, s ktorými zdieľa problémy rodín žijúcich medzi dvoma kultúrami.

Maria na Slovensku počas doby svojho pobytu zažila rôzne formy diskriminácie, od pasívnej ignorácie, odmietania sadnúť si vedľa nej v autobuse, cez drobné narážky a poznámky okoloidúcich až po priame fyzické napadnutie. Podľa jej slov sa miera diskriminácie postupne zmierňuje, už nie je natoľko každodenná ako počas minulých rokov, no stále sa musí vysporiadať s prekvapenými a zvedavými pohľadmi ľudí na ulici. Podľa jej názoru je to preto, lebo Slováci sa len pomaly otvárajú svetu a to nielen tým, že otvárajú svoje hranice cudzincom, ale aj sami cestujú a zisťujú „že aj my sme normálni ľudia“. Napriek tomu jej je prítomnosť v meste často neprijemnou skúsenosťou. „Som tu vo výklade, nikam sa neskryješ, všade vyčnievaš, nemáš súkromie nikde kam sa pohneš“. Tento nedostatok anonymity je často veľmi frustrujúci, lebo jej neumožňuje prežívať pocit, že do prostredia, v ktorom už takú dobu žije zapadá. Jej strach a hnev z reakcií okolia je ešte znásobený tým, že sa bojí o svoje deti, ktoré sa diskriminácii a otvorenému nepriateľstvu takisto nevyhnú. „Ja som si zvykla, že sa to deje ale o ne mám strach“. Obáva sa, že ich to môže ovplyvniť a že im raz niekto vážne ublíži. Tento strach sa však v priebehu rokov zmiernil, lebo tak ako ona aj jej deti sa naučili ktoré štvrte sú pre nich bezpečné a na ktoré miesta nie je dobré chodiť. Ona sama si na drobné poznámky a zvedavé pohľady zvykla, často si ich nevšima, iba niekedy by privítala viac súkromia a anonymity a z času na čas sa pozastaví nad tým, ako tak banálna vec ako farba pleti môže byť pre ľudí tak závažnou a nepreklenuteľnou priepasťou. Avšak keď sa pohybuje po verejných

priestranstvách, je možné spozorovať, že je veľmi vnímavá voči svojmu okoliu, napriek tomu že venuje pozornosť rozhovoru, má zároveň prehľad o tom kto sa pohybuje v jej okolí a čo sa naokolo deje. Napriek všetkým zlým skúsenostiam Slovákov obhajuje, považuje ich za priateľských a vrelých ľudí, ospravedlňuje ich xenofobiu nedostatkom možností stýkať sa s inými kultúrami a nakoniec dodáva, že „*grázli a vagabundi sa nájdu všade*“. Tiež má pocit, že mnohé negatívne a nedôverčivé postoje sú spôsobené tým, že médiá prezentujú Afriku iba ako kontinent chudoby, negramotnosti a chorôb, a nezobrazujú pozitíva a krásy tejto časti sveta. Z toho dôvodu majú ľudia v EU predstavu, že všetci Afričania sú hladní, nevzdelaní a ohrozujú okolie nebezpečnými chorobami. Ona sa sa považuje za človeka, ktorý neposudzuje ľudí na základe národnosti, farby pleti alebo kultúry a zaujímajú ju jednotlivci, s ich názormi, postojmi a hodnotami. Má priateľom a známym z mnohých krajín, mala možnosť veľa cestovať a vie, že dobrí ľudia sa nájdu všade, bez ohľadu na to či sú bieli alebo čierni.

6.3 Retrospektívne vnímanie imigrácie

Maria na otázku, či by svoje rozhodnutie odísť na Slovensko zopakovala aj teraz po rokoch, mi po krátkom váhaní prikývla. Napriek všetkým ťažkostiam si myslí, že v retrospektíve mala jej skúsenosť viac pozitív ako negatív. Za najťažšie považuje prekonávanie problémov a komplikácií, ktoré sa po presídlení udiali v spojitosti s jej rodinou- nemožnosť priviesť so sebou svoje deti a potom odchod jej manžela naspäť do Zaire, zatiaľ čo ona ostala sama s deťmi. Boli to ťažké okamihy a ťažké obdobia, ale prekonali ich a zotrvali spolu, čo im zároveň potvrdilo ich súdržnosť v ťažkých situáciách. Z druhý najťažší aspekt imigrácie považuje diskrimináciu, s ktorou sa v hojnej miere stretávala a stále príležitostne stretáva. Nie je pre ňu ľahké byť stále na očiach okolia a byť ostrážitá a v strehu, či je všetko v poriadku. Jej nepokoj je znásobený strachom o svoje deti, ktoré sú vystavené rovnakej pozornosti okolia.

Na druhej strane za pozitíva imigrácie uvádza pozitívne zmeny a rast jej osobnosti, o ktorých však viac hovorí nechcela, lebo sú príliš súkromné. Tiež oceňuje menej konzervatívne a staromódne názory mnohých ľudí na Slovensku a väčšiu otvorenosť a vzdelanosť v novej kultúre v porovnaní so Zaire. V neposlednom rade ku kladom patrí aj lepší životný štandard, viac možností a príležitostí študovať, vzdelávať sa a rásť.

6.4 Hodnotenie

V nasledujúcich riadkoch zhrnieme tie najvýznamnejšie faktory, ktoré signifikantne prispeli k formovaniu imigranta v situácii presídlenia a adaptácie.

Pre Mariu bola skúsenosť imigrácie komplikovaná mnohými determinantmi. V prvom rade to boli veľké rozdiely medzi jej rodnou a prijímajúcou kultúrou ako aj neznalosť nového jazyka. Tieto faktory komplikovali základnú orientáciu v novom prostredí a zvýrazňovali pocit odcudzenia a odlišnosti. Uzatvorená a neprístupná spoločnosť s mnohými predsudkami a rasovými stereotypmi voči Africkej komunite ju vyčleňovali a marili akékoľvek pokusy o integráciu do dominantnej kultúry. Rasové útoky a hostilita okolia ju zároveň demotivovali a odrádzali od snáh vytvoriť si kontakty s majoritnou kultúrou a presvedčili ju o tom, že jej miesto v Slovenskej spoločnosti bude vždy iba na okraji v pozícii cudzinky.

Naopak, medzi pozitívne determinanty jej imigrácie patrí prítomnosť jej manžela, ktorým mohla zdieľať ťažké obdobie adaptácie, a ktorý pre ňu reprezentoval spojenie s domovom, blízkosť a familiaritu. Podobnú funkciu plnila aj komunita žijúca na Slovensku, ktorá jej umožňovala prežívať pocit súnáležitosti a príslušnosti. Pozitívnym faktorom bola jej vysoká motivácia zotrvať a vyštudovať, ktorá bola podmienená ťažkými podmienkami v rodnej krajine. Vedela, že momentálne je pre ňu a jej rodinu najdôležitejšie a najvýhodnejšie zostať na Slovensku. Jej finančná situácia aj študijné podmienky jej

poskytovali oveľa viac možností, ako by jej mohla ponúknuť vojnou
zničená krajina, z ktorej odišla.

7. Diskusia

Výsledky štúdie sa snažili poodhaliť svet imigrantov, ich prežívanie adaptácie v novej krajine a interakciu s novou spoločnosťou. Priniesli mnohé zistenia, ktoré môžu obohatiť porozumenie problémov, konfliktov a potrieb, ktoré sú špecifické pre túto časť populácie. Identifikácia jednotlivých faktorov, ktoré formujú skúsenosť imigrácie a ich vzájomnej prepojenosti môže výrazne prispieť k väčšiemu pochopeniu a efektívite v poradenstve a intervencii s imigrantami, nakoľko poskytuje základ pre vymedzenie základných problematických tém, ktoré sa v prežívaní imigrantov vyskytujú. Dané zistenia sú prezentované čo najvernejšie, podávané slovami samotného imigranta, čím poskytujú autentické, subjektívne a neskreslené svedectvo. Výsledky analýzy štúdie poukázali na dôležitosť niektorých faktorov, ktoré sa javia ako významný a do istej miery univerzálny faktor pri adaptácii imigrantov a ich integrácii do spoločnosti, a to reakcia okolia a otvorenosť prijímajúcej spoločnosti. Akceptácia novej spoločnosti, jej prijímajúci postoj a absencia negatívnych stereotypov voči danej kultúre výrazne facilitovali akulturáciu imigranta a zmierňovali akulturačné problémy. Imigrant sa v takomto prípade s menšími ťažkosťami začleňuje do spoločnosti, identifikuje sa s jej hodnotami a postojmi a je schopný vytvoriť si tam pocit domova. Na druhej strane ako sme zistili v konkrétnej štúdiu uzavretosť prijímajúcej spoločnosti, silné predsudky voči danej kultúre výrazne prispievali k negatívnejšiemu prežívaniu imigrácie a k čiastočnej separácii a izolácii nového imigranta od dominantnej spoločnosti. Prispievali u imigranta k pocitom osamelosti, vyčlenenia a znemožňovali u neho vytvorenie si pocitu domova v novej krajine. V našom prípade je to demonštrované začlenením sa do komunity imigrantov na dlhšie časové obdobie. Väčšie odlišnosti medzi kultúrou imigranta a prijímajúcou kultúrou produkovali výraznejšie reakcie dominantnej spoločnosti na prisťahovalca a spôsobovali väčšie problémy a viac konfliktných

situácií v interakcii s novou spoločnosťou. Signifikantnú úlohu v našom prípade zohrala farba pleti, ako najviditeľnejší determinant odlišnosti a kritériom postavenia jedinca v spoločnosti.

Prítomnosť komunity imigrantov prispieva k lepšej adaptácii nového prisťahovalca a k pocitom istej súnalezitosti v prípade, ak dominantná spoločnosť nie je dostatočne podporujúca a neprijíma jedinca s otvorenosťou. Určite významným aspektom, ktorý podporuje integráciu do dominantnej spoločnosti je reč, ktorej postupné zdokonaľovanie spôsobuje väčšiu akceptáciu zo strany okolia.

Retrospektívne hodnotenie v mojom výskume poukázalo na výhody ako aj negatívne aspekty migrácie, avšak vo všeobecnosti dominovali pozitíva presídlenia. Tieto vyjadrenia svedčia o pomerne dobrej adaptácii na nové prostredie a spoločnosť, o prekonaní ťažkého iniciálneho obdobia po presídlení. Medzi základné negatíva presídlenia by sa dala zaradiť problematická interakcia s dominantnou spoločnosťou a diskriminácia, ako aj pocit cudzinca, smútok za domovom a strata istoty. Na druhej strane medzi pozitíva sa dá zaradiť osobnostný rast, väčšia otvorenosť voči iným kultúram, schopnosť vnímať kultúrne odlišnosti s nadhľadom a vnímať jedincov viac na základe ich individuality a osobitosti a menej na základe ich kultúrnej alebo sociálnej príslušnosti.

Vzhľadom na malú výskumnú vzorku v mojej štúdií majú zistenia isté limitácie. Nie je možné generalizovať subjektívne prežívanie imigranta na celú, rôznorodú populáciu imigrantov, a preto iní imigranti, pochádzajúci z iných kultúr a z iných dôvodov môžu mať diametrálne odlišné zážitky a skúsenosti a ich adaptácia mohla prebiehať iným spôsobom.

Treba zdôrazniť, že malá výskumná vzorka a kamarátsky vzťah ku participantke, mohli ovplyvniť analýzu a interpretáciu. Z tohto dôvodu by bolo vhodné overiť zistenia výskumu objektívnejšou metódou výskumu, ktorá by mohla zahrnúť väčšie množstvo participantov a tým vytvoriť všeobecnejšie platné závery.

Záver

Imigrácia ako životná skúsenosť je náročnou a problematickou situáciou v živote prisťahovalca a prináša so sebou množstvo problémov, konfliktov, smútku a strát. Na druhej strane ide však o príležitosť k zlepšeniu životných podmienok jedinca a nesie v sebe potenciál osobnostného rastu, rozvoja a zdokonaľovania sa. Náročnosť tejto situácie pramení z vykorenenia a presídlenia jedinca z jednej kultúry do inej, ktoré môžu byť viac či menej odlišné. Takáto náhla zmena nutne pôsobí stresujúco až traumaticky a imigrant musí prekonávať ťažké obdobie adaptácie na novú spoločnosť s odlišnými hodnotami, postojmi a formami správania. V niektorých prípadoch si môže adaptácia na novú spoločnosť vyžadovať poradenstvo, rôzne formy intervencií až po psychologickú, ktoré uľahčia imigrantovi vysporiadať sa s problémami a pomôžu uvedomiť si pozitíva. V takomto prípade by mal byť sociálny pracovník adekvátne oboznámený s problémami, ktoré imigrácia prináša vo všeobecnosti ako aj s konkrétnou situáciou, v ktorej sa imigrant nachádza. Medzi najdôležitejšie schopnosti takéhoto pracovníka by mala patriť kultúrna kompetencia a uvedomovanie si kultúrnych odlišností, ktoré môžu ovplyvniť efektivitu a proces intervencie a služieb. Ide o istú senzitivitu, otvorenosť a zvedavosť voči iným kultúram.

Cieľom tejto práce bolo osvetliť proces adaptácie imigranta na novú situáciu a novú spoločnosť a poukázať na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú individuálne imigrantské skúsenosti a prežívanie. Vo svetle týchto informácií a faktov by sa mali imigranti, sociálni pracovníci ako aj celá spoločnosť pokúšať o to, aby adaptácia nových prisťahovalcov v čo najväčšej miere viedla k úspešnej adaptácii do novej spoločnosti. Takýmto spôsobom sa bude celá spoločnosť vďaka dobre adaptovaným a integrovaným imigrantom rozvíjať smerom k tolerancii, pluralite a multikultúrnej bohatosti.

Bibliografia

- AKHTAR, S., 1999. *Immigration and Identity: turmoil, treatment and transformation*. Northvale NJ: Jason Aronson Inc., 1999.
- BARŠA, P., 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. CDK, 1999.
- BERGER, R., WEISS, T., 2002. *Immigration and posttraumatic growth*. In: *Journal of Immigrant and Refugee services.*, 2002, roč.1, č.2, str. 21-38
- BERRY, J.W., 2001. *A Psychology of immigration*. In: *Journal of Social Issues.*, 2001, roč.57, č.3, str. 615-631
- ERIKSON, H. E., 2002. *Dětství a společnost*. Argo, 2002.
- FAY, B., 2002. *Současná filosofie sociálních věd: multikulturní přístup*. Slon, 2002.
- FROMM, E., 1991. *The sane society*. Routledge, 1991.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H., 2000. *Psychologický slovník*. Portál, 2000.
- HENDRIKS, M., 1994. *Sociální práce a uprchlíci*. Kufr, 1994.
- KRISTAL-ANDERSSON, B., 2000. *Psychology of the refugee, the immigrant and their children*. University of Lund, 2000.
- MARŠÁLOVÁ, L., MIKŠÍK, O., 1990. *Metodológia a metódy psychologického výskumu*. SPN, 1990.
- MASLOW, A.H., 2000. *Ku psychológii bytia*. Persona, 2000.
- MATOUŠEK, O., 2003. *Slovník sociální práce*. Portál, 2003.
- MATOUŠEK, O., 2005. *Sociální práce v praxi*. Portál, 2005.
- PETTIGREW, T.F., 1998. *Reactions toward the new minorities of Western Europe*. In: *Annual review of sociology*. 1998, roč.24, str.77-103.
- RUMBAUT, R.G., 2001. *Acculturation, discrimination and ethnic identity among immigrants*. Dostupné na nete: www.ksg.harvard.edu/inequality/seminar/papers/rumbaut1.pdf/
- SARTORI, G., 2005. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Dokořán, 2005.
- ŠIKLOVÁ, J., 2005. *Menšiny a národnosti: přednášky*. Rukopis
- ŠIŠKOVÁ, T., 2001. *Menšiny a migranti v České republice*. Portál, 2001.

VIZINOVÁ, D., PREISS, M., 1999. *Psychické trauma a jeho terapie*.
Portál, 1999.

<http://cs.wikipedia.org/wiki/multikulturalismus>

www.iom.int

www.migration.cz

www.cicpraha.org

ABSTRAKT

ZIMA, Michal: *Imigrácia a akulturácia: Prehľad faktorov ovplyvňujúcich akulturáciu a špecifikácie intervencií sociálnych pracovníkov.*

Ciele: Cieľom práce bolo osvetliť proces adaptácie imigranta na novú situáciu a novú spoločnosť a poukázať na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú a formujú individuálne imigrantské skúsenosti a pržívanie. V kontexte imigrantovej skúsenosti presídlenia sme taktiež poukázali na špecifiká intervencií sociálnych pracovníkov. Výskumná časť sa zameriava na priblíženie subjektívneho prežívania imigrantov, prehľad problémov, s ktorými sa počas akulturácie stretávajú a na celkové vykreslenie jednotlivých životných príbehov.

Metódy: Výskum mal formu kvalitatívnej štúdie s použitím jednej prípadovej štúdie, ktorá predstavovala určitú škálu imigrantskej populácie. Základom prípadovej štúdie bolo pološtrukturované interview, zamerané na udalosti a pocity spojené s presídlením a následnou adaptáciou v novej spoločnosti. Medzi ďalšie zdroje informácií patrilo pozorovanie správania so zameraním sa na špecifické reakcie voči svojmu okoliu, monitorovanie tém, ktoré sa v našej interakcii javili ako konfliktné a aspektov, ktoré zostávali tabu, ako aj analýza súkromných a publikovaných písomných záznamov vlastného prežívania z tohoto obdobia.

Výsledky: Výsledky analýzy prípadovej štúdie poukázali na dôležitosť niektorých faktorov, ktoré mali a majú univerzálnu pôsobnosť na participanta samotného ako ja na proces jeho adaptácie a akulturácie. Reakcie okolia a otvorenosť prijímajúcej spoločnosti sa javili ako významný faktor pri adaptácii imigrantov a ich integrácii do spoločnosti. Vek v čase migrácie, a teda vývinové štádium, v ktorom sa imigrant nachádzal, tiež významne prispeli k jeho následnej adaptácii.

Záver: Celkové retrospektívne hodnotenie participanta nášho výskumu poukazovalo na výhody ako aj negatívne aspekty migrácie, avšak vo všeobecnosti dominovali pozitíva ich presídlenia. Tieto vyjadrenia svedčia o ich pomerne dobrej adaptácii na nové prostredie a spoločnosť, o prekonaní ťažkých iníciaálnych období po presídlení a o vysporiadaní sa s otázkami a konfliktmi spôsobenými touto skúsenosťou.

Kľúčová terminológia: Imigrácia, akulturácia, presídlenie, diskriminácia, multikulturalita, akulturačný stres.